ePublishing

Eoa kai Esperia

Vol 7 (2007)

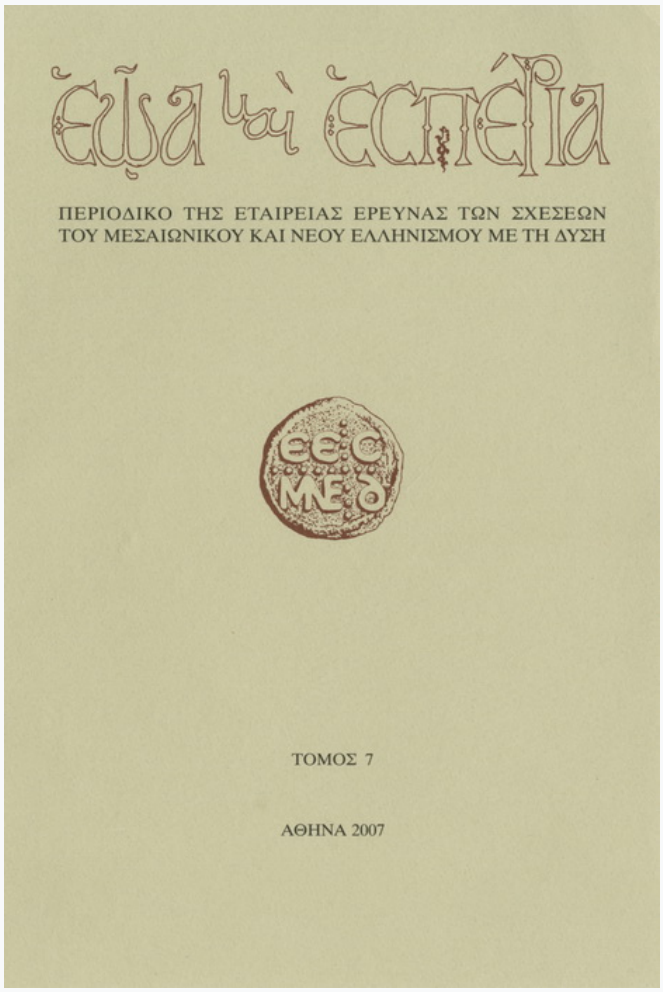

ΕΔΑΦΙΚΕΣ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ ΣΤΗ Ν. ΜΕΣΣΗΝΙΑ (Α' ΜΙΣΟ ΤΟΥ 15ΟΥ ΑΙΩΝΑ). ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΑΡΓΥΡΟΒΟΥΛΛΟ ΤΟΥ ΘΩΜΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ Δ. ΠΑΠΑΚΟΣΜΑ

doi: 10.12681/eoaesperia.81

To cite this article:

ΠΑΠΑΚΟΣΜΑ Κ. Δ. (2007). ΕΔΑΦΙΚΕΣ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ ΣΤΗ Ν. ΜΕΣΣΗΝΙΑ (Α' ΜΙΣΟ ΤΟΥ 15ΟΥ ΑΙΩΝΑ). ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΑΡΓΥΡΟΒΟΥΛΛΟ ΤΟΥ ΘΩΜΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ. *Eoa Kai Esperia*, *7*, 57–84. https://doi.org/10.12681/eoaesperia.81

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 12/10/2024 05:31:47

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ Δ. ΠΑΠΑΚΟΣΜΑ

ΕΩΑ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΑ 7 (2007)

ΕΔΑΦΙΚΕΣ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ ΣΤΗ Ν. ΜΕΣΣΗΝΙΑ (Α΄ ΜΙΣΟ ΤΟΥ 15ου ΑΙΩΝΑ). ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΑΝΕΚΔΟΤΟ *ΑΡΓΥΡΟΒΟΥΛΛΟ* ΤΟΥ ΘΩΜΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ*

Καθ' όλη την ύστερη βυζαντινή εποχή, μετά την εγκαθίδρυση των Φράγκων και των Βενετών στην Πελοπόννησο την επαύριο της Δ΄ Σταυροφορίας και την ίδρυση του δεσποτάτου του Μυστρά (1262), η περιοχή της Μεσσηνίας ήταν χώρος συνάντησης, άλλοτε ειρηνικής και άλλοτε πολεμικής, για Βυζαντινούς και Λατίνους. Αυτόχθονες και επήλυδες διεκδίκησαν ισχυρά εδαφικά ερείσματα στην περιοχή, με αποκορύφωμα το πρώτο μισό του 15ου αιώνα, οπότε ενισχύθηκε καίρια ο ανταγωνισμός για εδαφική επέκταση στην περιοχή μεταξύ της Βενετίας και του δεσποτάτου του Μυστρά, δεδομένης της πολιτικής αποδυνάμωσης και της σταδιακής εδαφικής συρρίκνωσης του πριγκιπάτου της Αχαΐας. Οι συνεχιζόμενες τουρκικές επιδρομές και οι πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ Φράγκων και Βυζαντινών ήδη από τα τέλη του 14ου αιώνα, η διείσδυση αλβανικών πληθυσμιακών ομάδων στην περιοχή, αλλά και ο διαρκής ανταγωνισμός με τη Γένουα υποχρέωναν τη Γαληνοτάτη να διασφαλίσει και να ενισχύσει την κυριαρχία της στην εύφορη μεσσηνιακή ενδοχώρα, οχυρώνοντας καλύτερα τα κεκτημένα εδάφη της και προσαρτώντας συγκεκριμένα φρούρια[1].

Η παρούσα μελέτη έχει ως αντικείμενο ορισμένα χωριά στην περιφέρεια της Μεθώνης και της Κορώνης, τα οποία, μολονότι κτήσεις του πριγκιπάτου

---

* Η ολοκλήρωση του άρθρου δεν θα ήταν εφικτή χωρίς την έμπρακτη βοήθεια και την ηθική υποστήριξη των ερευνητών του Ινστιτούτου Βυζαντινών Ερευνών Αγγελικής Πανοπούλου και Α. Πάρδου. Τους ευχαριστώ από καρδίας. Θα ήθελα, επίσης, να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες μου στις καθηγήτριες του Πανεπιστημίου Αθηνών Φλωρεντία Ευαγγελάτου-Νοταρά, Κωνσταντίνα Μέντζου-Μεϊμάρη, Μαρία Ντούρου-Ηλιοπούλου και Αθηνά Κόλια-Δερμιτζάκη, οι οποίες συνέβαλαν ώστε να συμπεριληφθεί η μελέτη μου στον παρόντα τόμο.

1. F. THIRIET, La Messénie méridionale dans le système colonial des Vénitiens en Romanie, στο: *Πρακτικά τοῦ Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν (Σπάρτη, 7-14 Σεπτεμβρίου 1975)*, τ. Α΄, ἐν Ἀθήναις 1976-1978, σ. 86-98 (στο εξής: THIRIET, Messénie), ιδιαιτέρως σ. 94-97.

της Αχαΐας, βρίσκονταν στην καρδιά των βενετικών κτήσεων και, μαζί με το Ναυαρίνο, αποτέλεσαν βασικό στόχο της βενετικής διπλωματίας για πολλά χρόνια, από τις αρχές του 15ου αιώνα μέχρι το 1426, οπότε και φαίνεται να υπήχθησαν οριστικά στη βενετική εξουσία. Πρόκειται για τα χωριά Grisi[2] και Μανιατοχώρι[3] και όσα υπάγονταν στη δικαιοδοσία τους. Αφορμή για τη διερεύνηση των εδαφικών διεκδικήσεων της Βενετίας στην εν λόγω περιοχή στάθηκε ανέκδοτο αντίγραφο, σε ιταλική μετάφραση, *αργυροβούλλου* του

2. Το Grisi ήταν κτισμένο μεταξύ της Μεθώνης και της Κορώνης, βλ. Monumenta Peloponnesiaca, JULIAN CHRYSOSTOMIDES (εκδ.), Camberley 1995 (στο εξής: MP), αρ. 16, σ. 35_{41}. Ταυτίζεται με το σημερινό Ακριτοχώρι, βλ. A. BON, La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la principauté d'Achaïe (1205-1430), Paris 1969 (στο εξής: BON, Morée), σ. 433-434· J. LONGNON - P. TOPPING, Documents sur le régime des terres dans la principauté de Morée au XIVe siècle, Paris-La Haye 1969 (στο εξής: LONGNON - TOPPING, Documents), σ. 252-253· CHRISTINE A. HODGETTS, The Colonies of Coron and Modon Under Venetian Administration, 1204-1400, Ph.D. Thesis, University of London, 1974 (στο εξής: HODGETTS, Colonies), σ. 470-471. Πρβλ. την άποψη του D. JACOBY, La féodalité en Grèce médiévale. Les «Assises de Romanie», sources, application et diffusion, Paris -La Haye 1971 (στο εξής: JACOBY, Féodalité), σ. 231 σημ. 3, ότι το Grisi ταυτίζεται με το σημερινό χωριό Γριζόκαμπος, 3 χιλιόμετρα Β. του Ακριτοχωρίου. Πιθανώς οχυρώθηκε περί τα τέλη του 14ου αιώνα. Έως το 1411 η ύπαρξη φρουρίου ή μη στην περιοχή παρέμενε αδιευκρίνιστο ζήτημα για τη Βενετία (C. N. SATHAS, Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge, τ. I-IX, Paris 1880-1890 [στο εξής: SATHAS, Documents], ιδιαιτέρως τ. I, αρ. 37, σ. 40_{24-25}· F. THIRIET, Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie, τ. I-III, Paris-La Haye 1958-1961 [στο εξής: THIRIET, Régestes], ιδιαιτέρως τ. II, αρ. 1402). Βλ. και CHRISTINE HODGETTS - P. LOCK, Some Village Fortifications in the Venetian Peloponnese, στο: *The Archaeology of Medieval Greece*, P. LOCK - G. D. R. SANDERS (επιμ.) [Oxbow Monograph, 59], Oxford 1996, σ. 77-90 (στο εξής: HODGETTS - LOCK, Village Fortifications), ιδιαιτέρως σ. 81. Όπως σημειώνουν οι HODGETTS - LOCK, ό.π., σ. 81, η πρωιμότερη μαρτυρία για το κάστρο του Grisi προέρχεται από βενετικό έγγραφο της 12ης Ιανουαρίου 1417 (SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 46, σ. 64_3· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1634).

3. Κατά τον P. TOPPING, A Frankish Estate Near the Bay of Navarino, *Hesperia* 35 (1966) 427-436 (= Ο ΙΔΙΟΣ, Studies on Latin Greece, A.D. 1205-1715 [Variorum Reprints], London 1977, αρ. VI) [στο εξής: TOPPING, Studies], ιδιαιτέρως σ. 429-431 και σημ. 15, το Μανιατοχώρι εντοπίζεται κοντά στο σημερινό Μεσοχώρι, στο Ν.Α. ή Ν. άκρο του κόλπου του Ναυαρίνου. Βλ. και THIRIET, Messénie, σ. 97 (χάρτης)· HODGETTS - LOCK, ό.π., σ. 82. Η ταύτιση επιβεβαιώνεται και από τη βενετική απογραφή της Πελοποννήσου το 1689, στον κατάλογο της οποίας για το διαμέρισμα της Μεθώνης (*territorio di Modon*) το Μανιατοχώρι (Manitoghori) καταγράφεται αμέσως μετά το Μεσοχώρι (Messoghori), βλ. Β. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, Πληθυσμὸς καὶ οἰκισμοὶ τῆς Πελοποννήσου, 13ος-18ος αἰώνας, Ἀθήνα 1985, σ. 226, αρ. 31, 32. Με την ίδια ακριβώς σειρά εμφανίζεται το Μανιατοχώρι, ως υπαγόμενο στο *territorio* της Μεθώνης, και στο υπόμνημα του τοπογράφου μηχανικού Giust'Emilio Alberghetti, το οποίο υποβλήθηκε στη βενετική σύγκλητο στα μέσα του 1704 και δημοσιεύτηκε από τον P. A. Pacifico, βλ.

τελευταίου δεσπότη του Μυστρά, του Θωμά Παλαιολόγου, απολυθέντος τον Ιούλιο του 1454, με το οποίο επικυρωνόταν η εκχώρηση στη Βενετία ορισμένων χωριών στην περιοχή της Μεθώνης και της Κορώνης. Το εν λόγω αντίγραφο εντοπίστηκε για πρώτη φορά από τον μακαρίτη ακαδημαϊκό Μ. Ι. Μανούσακα στα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας, μέσα σε φάκελο της ανωτάτης οικονομικής υπηρεσίας της Βενετίας, της Avogaria di Comun, ο οποίος αφορούσε στην υπόθεση της διεκδίκησης της φεουδαλικής περιουσίας του Φαράντου Σουπή, από τη Μεθώνη, ανάμεσα στους κληρονόμους του και το βενετικό δημόσιο. Μαζί με τα υπόλοιπα 28 έγγραφα του φακέλου - μεταξύ αυτών δύο ακόμη *αργυρόβουλλα* του ίδιου δεσπότη- παρουσιάστηκε συνοπτικά από τον προαναφερθέντα σε σχετική ανακοίνωσή του, στο

Κ. Ντοκος, *Breve descrittione del Regno di Morea*. Αφηγηματική ιστορική πηγή ή επίσημο βενετικό έγγραφο της Β΄ Βενετοκρατίας στην Πελοπόννησο;, *Ἑῷα καὶ Ἑσπέρια* 1 (1993) 81-131, ιδιαιτέρως σ. 110. Κατά τον Α. Βον, Τὰ σύνορα τῶν ἑνετικῶν κτήσεων ἐν Μεσσηνίᾳ ἀπὸ τοῦ 13ου ἕως τοῦ 15ου αἰῶνος, *Μεσσηνιακά Γράμματα* 2 (1967) 20-31 (στο εξής: Βον, Σύνορα), ιδιαιτέρως σ. 24, το Μανιατοχώρι βρισκόταν στην περιφέρεια του Ναυαρίνου, κοντά στο χωριό Πλάτανος. Πράγματι, σύμφωνα με Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, Π. Π. Καλοναρος (εκδ.), Ἀθῆναι 1940 (στο εξής: ΕΧ), σ. $327_{8062-8070}$, στα 1282 τα χωριά Πλάτανος, Γλυκύ, Μανιατοχώρι και άλλες θέσεις μεταξύ της Αρκαδιάς (σημερινής Κυπαρισσίας) και της Μεθώνης παραχωρήθηκαν από τους Ανδεγαυούς στη χήρα του Γουλιέλμου de Villehardouin, Άννα (Agnès), ως αντάλλαγμα για τις καστελλανίες της Καλαμάτας και του Clermont (Χλεμουτσίου), στην Ηλεία, βλ. J. Longnon, L'empire latin de Constantinople et la principauté de Morée, Paris 1949, (στο εξής: Longnon, Empire), σ. 257· Βον, Morée, σ. 156, 409. Η Άννα κατείχε ως προίκα (*dodarium*) τις παραπάνω καστελλανίες με βάση τη συνθήκη του Viterbo (24/5/1267) (Ch. Perrat - J. Longnon, Actes relatifs à la principauté de Morée, 1289-1300, Paris 1967, σ. 207-211, ιδιαιτέρως σ. 210), βλ. Longnon, ό.π., σ. 223· Βον, ό.π., σ. 121· Μαρια Ντουρου-Ηλιοπουλου, Ἡ ἀνδεγαυική κυριαρχία στήν Ρωμανία ἐπί Καρόλου Α΄ (1266-1285) [Ἐθνικό καί Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν/ Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, 60], Ἀθήνα 1987, σ. 50-51. Περί το 1282 ο νέος σύζυγός της, Νικόλαος Β΄ de Saint-Omer, ανέγειρε στο Μανιατοχώρι μικρό κάστρο (*καστέλλιν*) για τη φύλαξη της περιοχής από τους Βενετούς (ΕΧ, σ. $328_{8093-8095}$· Livre de la conqueste de la princée de la Morée. Chronique de Morée (1204-1305), J. Longnon (εκδ.), Paris 1911, § 554· Versione italiana inedita della Cronaca di Morea, στο: *Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues*, Ch. Hopf (εκδ.), Berlin 1873, σ. 462). Βλ. επίσης, Βον, ό.π., σ. 159, 416· Hodgetts - Lock, Village Fortifications, σ. 81. Η άποψη περί εντοπισμού του Μανιατοχωρίου στην περιοχή του Ναυαρίνου, κοντά στο χωριό Πλάτανος, ενισχύεται και από το έγγραφο που απέλυσε στις 20 Ιουλίου 1387 ο Ιωάννης Λάσκαρις Καλόφερος, μια μόλις ημέρα μετά την έκδοση του *privilegium* του Αμεδαίου της Σαβοΐας για τη φεουδαλική εκχώρηση στον ίδιο των νήσων της Κεφαλονιάς, της Ιθάκης και της Ζακύνθου, αλλά και εδαφών στη Μεσσηνία, βλ. D. Jacoby, Jean Lascaris Calophéros, Chypre et la Morée, *Revue des Études Byzantines* 26 (1968) 189-228, ιδιαιτέρως σ. 217 σημ. 177· Βον, ό.π., σ. 428.

πλαίσιο της συνεδρίας της 8ης Νοεμβρίου 1984 της Ακαδημίας Αθηνών. Στην ίδια ανακοίνωση προαναγγελλόταν η πλήρης και σχολιασμένη έκδοση των παραπάνω εγγράφων από τον ίδιο, η οποία, τελικώς, δεν πραγματοποιήθηκε[4].

Σύμφωνα με το *αργυρόβουλλο* (*litere de argirovulo*), μετά την ανταλλαγή κτήσεων στην Πελοπόννησο μεταξύ των δεσποτών Κωνσταντίνου και Θωμά των Παλαιολόγων τον Μάρτιο του 1432[5], η Βενετία ζήτησε πολλές φορές να της επιστραφούν ορισμένα χωριά που βρίσκονταν στην περιοχή της Μεθώνης και της Κορώνης[6]. Και οι δύο πλευρές συμφώνησαν να καταφύγουν στη διαιτησία του βασιλιά της Γαλλίας[7]. Τελικώς, όμως, ο Θωμάς Παλαιολόγος, πιεζόμενος, κυρίως, από εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις στο δεσποτάτο, τις οποίες θα αναλύσουμε παρακάτω, αποφάσισε να παραιτηθεί

---

4. Βλ. σχετικά, Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ἄγνωστα ἀργυρόβουλλα τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου καὶ ἀνέκδοτα βενετικὰ ἔγγραφα γιὰ τοὺς φεουδαλικοὺς θεσμοὺς στὴ φραγκοκρατούμενη, βυζαντινὴ καὶ βενετοκρατούμενη Πελοπόννησο, *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 59/1 (1984) 343-357 (στο εξής: ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ἀργυρόβουλλα). Ορισμένα από τα έγγραφα του φακέλου, μεταξύ των οποίων και δύο φεουδαλικές απογραφές που πραγματοποιήθηκαν στις 24 Μαρτίου 1489, παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για φεουδαλικούς θεσμούς και διαφωτίζουν τις αγροτικές σχέσεις στις δύο βενετικές μεσσηνιακές κτήσεις κατά το δεύτερο μισό του 15ου αιώνα. Η έκδοση και ο σχολιασμός τους προβλέπεται να συμπεριληφθούν στη διδακτορική διατριβή που εκπονώ με θέμα: «Όψεις της αγροτικής ζωής στην Πελοπόννησο κατά την ύστερη βυζαντινή εποχή».
5. Κατά τον ΓΕΩΡΓΙΟ ΣΦΡΑΝΤΖΗ, Χρονικόν, R. MAISANO (εκδ.), Georgii Sphrantzae, Chronicon [CFHB 29], Roma 1990 (στο εξής: ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, Χρονικόν), σ. 72_{7-10}, ο Θωμάς Παλαιολόγος, ανταλλάσσοντας με τον αδελφό του Κωνσταντίνο τα Καλάβρυτα και όλη την περιοχή που κατείχε εκεί, έλαβε τη Γλαρέντζα και όλα τα εδάφη γύρω από την Ανδρούσα. Στις περιοχές που αντάλλαξε με τον Κωνσταντίνο πιθανολογώ ότι συμπεριλαμβάνονταν και εκείνες οι μεσσηνιακές κτήσεις που είχε λάβει ο τελευταίος από τον Θεόδωρο Παλαιολόγο στα τέλη, περίπου, του 1428, βλ. ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, ό.π., σ. 40_{1-9}.
6. Βλ. παρακάτω σ. 77-79.
7. Η είδηση για την απόφαση των δύο μερών να προσφύγουν για το θέμα στη διαιτησία του Γάλλου ηγεμόνα επιβεβαιώνεται από την επιστολή που απέστειλε ο Θωμάς Παλαιολόγος στον Βενετό δόγη Φραγκίσκο Foscari στις 20 Δεκεμβρίου 1450. Σε αυτήν ο δεσπότης δηλώνει ρητώς ότι, σε περίπτωση ανάγκης, θα προτιμούσε τη διαιτησία του βασιλιά της Γαλλίας, βλ. G. M. THOMAS - R. PREDELLI, Diplomatarium veneto-levantinum, τ. I-II, Venetiis 1880-1899 (στο εξής: THOMAS - PREDELLI, Diplomatarium), ιδιαιτέρως τ. II, αρ. 208, σ. 381· N. IORGA, Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle, IV: Documents politiques (στο εξής: IORGA, Notes), *Revue de l'Orient Latin* 4 (1896) 226-320, 503-622, 5 (1897) 108-212, 311-388, 8 (1900-1901) 1-115, ιδιαιτέρως σ. 71. Για το θέμα, βλ. και D. A. ZAKYTHINOS, Le Despotat grec de Morée. Histoire politique, édition revue et augmentée par CHRYSSA MALTÉZOU [Variorum Reprints], London 1975 (στο εξής: ZAKYTHINOS, Despotat-Histoire), σ. 243.

των δικαιωμάτων του και να παραχωρήσει τον Ιούλιο του 1454 τα παραπάνω χωριά στους καστελλάνους της Κορώνης και της Μεθώνης, Αλέξανδρο Marcello[8] και Θωμά Michiel. Αξίζει να σημειωθεί ότι το γεγονός της παράδοσης μεσσηνιακών χωριών στη Βενετία επιβεβαιώνεται από άλλο, ήδη δημοσιευμένο, *αργυρόβουλλο* του ίδιου δεσπότη, που απολύθηκε μόλις τον επόμενο μήνα, τον Αύγουστο του 1454, με θέμα την εκχώρηση της Κόσμινας στον Βενετό Ιάκωβο Testa, σύζυγο της εγγονής του προσωπικού γιατρού του πρίγκιπα Πέτρου Lebourd de Saint Superan, του Gillio (Aegidio) de Leonessa, το οποίο επικύρωνε παλαιότερο *πριβιλέγγιον* (*προνόμιο*) του Ναβαρραίου πρίγκιπα[9].

Στο αντίγραφο του *αργυροβούλλου* επισημαίνεται, επιπλέον, ότι η παραχώρηση των συγκεκριμένων χωριών γίνεται με τους ίδιους όρους με εκείνους που όριζε παλαιότερο *προνόμιο* (*privilegio*) του πρίγκιπα Centurione Β΄ Zaccaria, πεθερού του Θωμά Παλαιολόγου, με το οποίο τα ίδια χωριά περιέρχονταν στην κυριότητα της Βενετίας[10]. Όπως διαπίστωσε ο Μ. Ι. Μανούσακας, το εν λόγω *προνόμιο* του τελευταίου πρίγκιπα της Αχαΐας

8. Η εκλογή του Αλεξάνδρου Marcello για το αξίωμα του καστελλάνου της Μεθώνης πραγματοποιήθηκε στις 13 Αυγούστου 1452. Η θητεία του έληγε στις 19 Ιανουαρίου 1454, ημερομηνία εκλογής του διαδόχου του, Donato Barbaro, βλ. τον σχετικό κατάλογο των καστελλάνων της Μεθώνης κατά τον 15ο αιώνα στο: Π. ΦΟΥΤΑΚΗΣ, Η ενετική διοίκηση στο κάστρο της Μεθώνης, *Αρχαιολογία και Τέχνες* 81 (Δεκέμβριος 2001) 109-116 (στο εξής: ΦΟΥΤΑΚΗΣ, Διοίκηση), ιδιαιτέρως σ. 115 (την παραπομπή οφείλω στον Dr. A. Nanetti -τον ευχαριστώ θερμά από τη θέση αυτή). Προφανώς, λοιπόν, τον Ιούλιο του 1454 ο Marcello δεν είχε ακόμη αντικατασταθεί από τον νεοεκλεγέντα Barbaro, εξ ου και η αναφορά του ονόματός του μεταξύ των Βενετών αξιωματούχων που παρέλαβαν τα δύο χωριά από τους Βυζαντινούς. Αξίζει να σημειωθεί ότι πάντοτε μεσολαβούσε κάποιο διάστημα -από έναν έως έξι μήνες συνήθως- από την ημερομηνία εκλογής έως την ημερομηνία ανάληψης καθηκόντων του νέου καστελλάνου, βλ. ΦΟΥΤΑΚΗΣ, ό.π., σ. 113.

9. E. GERLAND, Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras, Leipzig 1903 (στο εξής: GERLAND, Quellen), αρ. 24, σ. 229_1-230_2 [= Σπ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά, Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ (εκδ.), τ. Α΄-Δ΄, ἐν Ἀθήναις 1912-1930 (στο εξής: ΠΠ), ιδιαιτέρως τ. Δ΄, σ. 236_{1-6}]: *Ἐπειδὴ ἐμφανίσθην ἐνώπιον τῆς βασιλείας μου κῦρ/ Ἰάκωβος ὁ Τέστας Βενέτικος αἰτῶν παρ' αὐτῆς, ὅτι, ἐπειδὴ/ ἐδώσαμεν καὶ ἐπιστρέψαμεν χωρία καὶ σύνορα τῆς περιοχῆς/ Μεθώνης καὶ Κορώνης πρὸς τὴν ἐκλαμπρότατην αὐθεντίαν/ τῶν Βενετιῶν, ἵνα εὐεργετήσωμεν πρὸς αὐτὸν τὴν Κόσ/μηναν μετὰ πάσης τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἣν ἐπεμείνατο/ τῆς βασιλείας μου...* Βλ. και ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ἀργυρόβουλλα, σ. 354-355. Ο JACOBY, Féodalité, σ. 182-183, ξεκινώντας από διαφορετική αφετηρία, υποθέτει πολύ σωστά ότι η Κόσμινα συγκαταλεγόταν σε εκείνα τα εδάφη, τα οποία είχαν χάσει τον φεουδαλικό χαρακτήρα που είχαν τα προηγούμενα χρόνια, επειδή είχαν, στο μεταξύ, περιέλθει σε βυζαντινή κατοχή και είχαν δημευτεί από τους δεσπότες.

10. Βλ. παρακάτω το Παράρτημα της παρούσας εργασίας, το υπ' αρ. 1 έγγραφο.

είναι κατά τα άλλα άγνωστο. Από άλλο έγγραφο του ίδιου φακέλου, επίσης αντίγραφο, το οποίο εκδίδεται για πρώτη φορά από κοινού με το αντίγραφο του *αργυροβούλλου*, λαμβάνουμε περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με το *privilegio* του Centurione Β' Zaccaria: α) το *προνόμιο* του πρίγκιπα αφορούσε ειδικότερα στην παραχώρηση στη Βενετία των χωριών και των εδαφών τα οποία ανήκαν στα χωριά Grisi (Griso) και Μανιατοχώρι (Manticuor) και β) το έγγραφο είχε ως αποδέκτη τον τότε καστελλάνο της Μεθώνης, Χριστόφορο Marcello[11]. Αυτή η δεύτερη πληροφορία είναι πολύ σημαντική για τον χρονολογικό προσδιορισμό της απόλυσης του *προνομίου* του Zaccaria, καθώς είναι γνωστό πως ο Χριστόφορος Marcello διατέλεσε καστελλάνος της Μεθώνης το 1426[12]. Η παραχώρηση των χωριών Grisi και Μανιατοχωρίου στη Βενετία θα πρέπει, επομένως, να χρονολογηθεί στο συγκεκριμένο έτος, οπότε και θα είχε ήδη απελευθερωθεί ο πρίγκιπας της Αχαΐας από την αιχμαλωσία του Βυζαντινού δεσπότη[13]. Φαίνεται, λοιπόν, με βάση την παραπάνω αρχειακή μαρτυρία, ότι με την απόλυση του *προνομίου*

11. Αξίζει να υπογραμμίσουμε ότι αυτό το δεύτερο έγγραφο του φακέλου, με ημερομηνία 1 Δεκεμβρίου 1454 (βλ. το υπ' αρ. 2 έγγραφο του Παραρτήματος), αντιγραμμένο από το βιβλίο των πράξεων του καστελλάνου της Μεθώνης Αλεξάνδρου Marcello, μας πληροφορεί ότι η παράδοση του Grisi και του Μανιατοχωρίου στις βενετικές αρχές της Μεθώνης ολοκληρώθηκε τον Ιούνιο και όχι τον Ιούλιο του 1454, όπως σαφώς αναφέρει το *αργυρόβουλλο* του Θωμά Παλαιολόγου. Δεν γνωρίζω πού μπορεί να οφείλεται η χρονολογική σύγχυση του δεύτερου εγγράφου ως προς αυτό, το πολύ σημαντικό για τη Βενετία, γεγονός. Υποθέτω ότι οφείλεται, ίσως, σε λάθος κατά την αντιγραφή από το πρωτότυπο, καθώς και το δεύτερο αυτό έγγραφο του φακέλου είναι αντίγραφο, όπως άλλωστε δηλώνει και ο τίτλος του: *Copia trata de libro di ati de quondam magnifico misser Alexandro Marcello de verbo ad verbum*.

12. ΦΟΥΤΑΚΗΣ, Διοίκηση, σ. 115. Πρβλ. THIRIET, Régestes, τ. II, index, σ. 290 (Marcello), κατά τον οποίον ο Χριστόφορος Marcello θήτευσε ως καστελλάνος της Μεθώνης και της Κορώνης κατά τη διετία 1423-1425. Για τον Χριστόφορο Marcello και την παύση του από τα καθήκοντα του ρέκτορος στις 24 Μαΐου 1426, βλ. THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 2022. Το ίδιο πρόσωπο είναι επίσης γνωστό για την εμπλοκή του σε υπόθεση κατάσχεσης των χρημάτων του ελληνικής καταγωγής Σοφιανού, τα οποία στα τέλη του 1429 ζήτησε να επιστραφούν στον Βυζαντινό υποτελή ο τότε απεσταλμένος του δεσπότη στη Βενετία, βλ. SATHAS, Documents, τ. III, αρ. 953, σ. 366_{13-16}· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 2174. Ως γνωστόν, στο πρώτο μισό του 15ου αιώνα Βυζαντινοί αξιωματούχοι από το δεσποτάτο του Μυστρά επέλεγαν συχνά ιδιωτικές τράπεζες της Μεθώνης και της Κορώνης για τις τραπεζιτικές τους καταθέσεις, βλ. D. JACOBY, Changing Economic Patterns in Latin Romania: The Impact of the West, στο: *The Crusades From the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, ANGELIKI E. LAIOU - R. P. MOTTAHEDEH (επμ.), Washington, D.C. 2001, σ. 197-233, ιδιαιτέρως σ. 225, 231.

13. Σε βενετικό έγγραφο της 7ης Ιουλίου 1424 (SATHAS, ό.π., τ. III, αρ. 844, σ. 268_{2-7}· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1946) ο Centurione Β' Zaccaria εμφανίζεται ως αιχμάλωτος του Βυζαντινού δεσπότη, μετά την έναρξη νέου κύκλου πολεμικών επιχειρήσεων μεταξύ των Φράγκων και των

του Centurione Β΄ Zaccaria επικυρώθηκε επισήμως και οριστικοποιήθηκε η μεταβίβαση των χωριών Grisi και Μανιατοχωρίου στη βενετική κυριαρχία.

Η άτυπη αρχικώς και στη συνέχεια επίσημη έναρξη της βενετικής κατοχής των δύο χωριών ήταν το αποτέλεσμα μακροχρόνιων και επίπονων διπλωματικών διαβουλεύσεων Βενετών αξιωματούχων με Φράγκους, αλλά και Βυζαντινούς. Η Γαληνοτάτη υιοθέτησε την προσάρτηση των δύο χωριών ως βασικό στόχο της επεκτατικής της πολιτικής στη Ν. Μεσσηνία, εξίσου σημαντικό με την απόκτηση του φρουρίου του Ναυαρίνου, καθώς και των γειτονικών με το Grisi θέσεων της Κόσμινας[14] και της Λαχανάδας[15]. Το αίτη-

---

Βυζαντινών τον Δεκέμβριο του προηγούμενου έτους. Στο ίδιο έγγραφο δηλώνεται ρητώς η πρόθεση της Βενετίας να μην αναμιχθεί περαιτέρω στις σχέσεις του Βυζαντινού δεσπότη με τον Zaccaria, εξαιτίας της δυσαρέσκειάς της για τη λύση της συνθήκης ανακωχής που είχε συνομολογηθεί μεταξύ των δύο μερών χάρη στη μεσολάβηση του Βενετού πρέσβη και προνοητή στον Μοριά, Dolfin Venier, βλ. ZAKYTHINOS, Despotat-Histoire, σ. 199· BON, Morée, σ. 290. Όσον αφορά στη συνθήκη ανακωχής ανάμεσα στους ηγεμόνες της Πελοποννήσου, δεν γνωρίζουμε την ημερομηνία της υπογραφής της ούτε το ακριβές περιεχόμενό της. Σύμφωνα πάντως με βενετικό έγγραφο της 28ης Φεβρουαρίου 1423, η συνθήκη δεν είχε ακόμη τότε υπογραφεί ελλείψει σχετικής εξουσιοδότησης του απεσταλμένου του δεσπότη Θεοδώρου Β΄ Παλαιολόγου, ο οποίος, μαζί με τους πρέσβεις του δεσπότη της Ηπείρου Καρόλου Tocco και τον αδελφό και πληρεξούσιο του Centurione Β΄ Zaccaria, Στέφανο, τον Λατίνο αρχιεπίσκοπο Πατρών, είχε μεταβεί στη Βενετία, με σκοπό την υπογραφή της συνθήκης ανακωχής (SATHAS, Documents, τ. I, αρ. 84, σ. 128_{1-6}· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1873). Για το θέμα, βλ. επίσης, ZAKYTHINOS, ό.π., σ. 192. Στο ίδιο, εξάλλου, έγγραφο έχει συμπεριληφθεί σχέδιο της συνθήκης ανακωχής (*forma treugue*), με τους ακριβείς όρους της. Σε κάθε περίπτωση, την 1η Σεπτεμβρίου 1423 η ανακωχή ήταν ήδη σε ισχύ, καθώς η Βενετία διέταξε τότε τους καστελλάνους της στη Μεθώνη και στην Κορώνη να αποστείλουν τον Φραγκίσκο Gezo ή άλλον ικανό αντιπρόσωπο στον Θεόδωρο Β΄ και στον Centurione Β΄ *ad precandum et hortandum eos ad bonam conservationem treugue* (SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 91, σ. 152_{34-35}· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1904). Βλ. και ZAKYTHINOS, ό.π., σ. 199· BON, ό.π., σ. 290. Ως προς την απελευθέρωση του Centurione Β΄ Zaccaria, δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς και υπό ποιούς όρους πραγματοποιήθηκε, βλ. BON, ό.π., σ. 292.

14. Το *φέουδο* της Κόσμινας (Cosmina), με έδρα το ομώνυμο κάστρο, εντοπίζεται στη Ν. Μεσσηνία, κοντά στη θέση Βουνάρια, για τα οποία είναι γνωστό ότι βρίσκονταν *per milliaria quinque vel circa* Β.-Β.Δ. της Κορώνης, στην περιοχή του Λογγά, σύμφωνα με βενετικό έγγραφο της 22ας-24ης Απριλίου 1401 (βλ. MP, αρ. 230, σ. 462_{96-97}, $466_{271-272}$ [= SATHAS, ό.π., τ. II, αρ. 239, σ. 23_{17-18}, 27_{38-39}]· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1013). Ταυτίζεται, ενδεχομένως, με το τοπωνύμιο Cosanna -λανθασμένα, ίσως, αναγνωσμένο από τον εκδότη του σχετικού βενετικού εγγράφου της 9ης Ιουλίου 1416 αντί του ορθού τύπου Cosmina-, που απείχε *a Corono milliaribus novem* (SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 45, σ. 60_{29-30}· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1624). Βλ. και HODGETTS - LOCK, Village Fortifications, σ. 79. Ο BON, Σύνορα, σ. 25-26 και Morée, σ. 434, έχει προτείνει ταύτιση της Κόσμινας με τον ερειπωμένο οικισμό Lagomini, στα Β.-Β.Δ. της Λαχανάδας και Β.-Β.Α. της Μεθώνης. Πρβλ. LONGNON - TOPPING, Documents, σ. 252, οι οποί-

μα της υπαγωγής στη βενετική εξουσία του χωριού Grisi, από κοινού με εκείνο της πλησιόχωρης Κόσμινας, τέθηκε για πρώτη φορά υπό διαπραγμάτευση με τη φραγκική πλευρά το 1401. Η χρονική-πολιτική συγκυρία δεν ήταν τυχαία. Η εξαιρετικά ρευστή και συγκεχυμένη κατάσταση που επικρατούσε στην παραμεθόριο ζώνη της Μεσσηνίας, που χώριζε τα εδάφη του πριγκι-

---

οι, με βάση κυρίως τοπωνύμια, όπως αυτό του Αγίου Θεοδώρου κοντά στον Λογγά, εντοπίζουν μέρος -τουλάχιστον- του εν λόγω *φεούδου* στην περιοχή του Λογγά, μεταξύ Κορώνης και Πεταλιδίου, και άρα, κοντά στα Βουνάρια. Την υπόθεσή τους στηρίζει περαιτέρω ο ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, Χρονικόν, σ. 164_{1-4}, αλλά και ο Βενετός γεωγράφος Domenico Mario Niger, κατά τον οποίον τα κάστρα της Κόσμινας και του Πεταλιδίου, καθώς και το Κάστρο-Φράγκο (Castellum Francum) βρίσκονταν στην περιοχή μεταξύ της Κορώνης και του ποταμού Παμίσου, βλ. LONGNON-TOPPING, ό.π., σ. 251. Επιπλέον, σύμφωνα με επιστολή της 24ης Ιουλίου 1465 του γενικού προνοητή του Μορέως, η Κόσμινα (εν προκειμένω, Cosma) ήταν κτισμένη σε απόσταση δύο μιλίων Ν. του Castel Leone, προς την κατεύθυνση του Castel Francho (Κάστρο-Φράγκο), βλ. JACOMO BARBARIGO, PROVVEDITORE GENERALE DELLA MOREA, Dispacci della Guerra di Peloponneso (1465-1466), στο: SATHAS, Documents, τ. VI, σ. 1-92, ιδιαιτέρως αρ. 26, σ. 25_{41-42}. Οι HODGETTS - LOCK, ό.π., σ. 81, προώθησαν ακόμη περισσότερο την άποψη των Longnon - Topping, ταυτίζοντας την Κόσμινα με το εγκαταλελειμμένο πλέον χωριό Βίγλα, κοντά στο παραθαλάσσιο χωριό Χράνη (Χράνοι), μεταξύ Λογγά και Πεταλιδίου. Έχει υπολογιστεί από τον P. TOPPING, The Post-Classical Documents, στο: *The Minnesota Messenia Expedition. Reconstructing a Bronze Age Regional Environment*, University of Minnesota 1972, σ. 64-80 (= TOPPING, Studies, αρ. VIII) (στο εξής: TOPPING, Post-Classical Documents), ιδιαιτέρως σ. 68, ότι στο διάστημα, περίπου, 1354-1357 η Κόσμινα αριθμούσε περί τους 312 συνολικά κατοίκους. Τον Σεπτέμβριο του 1417 μαρτυρείται ότι βρισκόταν μαζί με το χωριό Molini (Molendini) στη βενετική μεθόριο [IORGA, Notes, *Revue de l'Orient Latin* 4 (1896) 584· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1676], βλ. LONGNON - TOPPING, ό.π, σ. 251. Στα 1480 υπαγόταν στη δικαιοδοσία της τουρκοκρατούμενης τότε Αρκαδιάς (Κυπαρισσίας), βλ. Événements historiques en Grèce (1479-1497): extraits d'un recueil sous le nom de Stefano Magno, στο: SATHAS, ό.π., τ. VI, σ. 220_{6-7}. Την ίδια εποχή ο Βενετός Ιάκωβος Testa τη διεκδικούσε ως πατρογονικό *φέουδο*, προσκομίζοντας πιθανώς στον αντιπρόσωπο του σουλτάνου, τον *protogero della Morea,* Sinibei, το προαναφερόμενο *αργυρόβουλλο* του Θωμά Παλαιολόγου του Αυγούστου του 1454, βλ. GERLAND, Quellen, αρ. 24, σ. 229-231 (= ΠΠ, τ. Δ', σ. 236-237). Τελικώς, η Κόσμινα περιήλθε στον Testa, υπαγόμενη στο εξής στη δικαιοδοσία της Μεθώνης, SATHAS, ό.π., τ. VI, σ. 220_{17-22}.

15. Το χωριό Canada ή la Cannata, όπως απαντάται σε λατινόγλωσσα έγγραφα, ταυτίζεται με το σημερινό χωριό Λαχανάδα, στα Β.Δ. του Grisi, βλ. LONGNON - TOPPING, Documents, σ. 252· BON, Morée, σ. 434 και σημ. 4· HODGETTS, Colonies, σ. 471. Σύμφωνα με την έκθεση του Νικολάου de Boiano για τις κτήσεις της Μαρίας de Bourbon, στις αρχές του 1361 (LONGNON - TOPPING, ό.π., αρ. VIII, σ. 147_{8-10}) αποτελούσε τμήμα -μαζί με το Grisi και άλλες θέσεις, όπως η νήσος Πρώτη (Prothi) και οι Μύλοι (Molini/Molendini)- της βαρονίας του Nivelet (Nivelletu), η οποία εξαπλωνόταν από το κάστρο του Φαναρίου στην Ηλεία έως τον κόλπο του Ναυαρίνου και τη Ν. Μεσσηνία, βλ. LONGNON - TOPPING, ό.π., σ. 248· BON, ό.π., σ. 428· HODGETTS - LOCK, Village Fortifications, σ. 81.

πάτου από εκείνα των βενετικών κτήσεων, με τα βενετικά χωριά να είναι διάσπαρτα στην περιοχή, κάποτε, μάλιστα, εντελώς αποκομμένα από τα δύο μεγάλα κέντρα της βενετικής κυριαρχίας, τη Μεθώνη και την Κορώνη, καθιστούσε δύσκολη την υπεράσπισή τους απέναντι σε ξένους εισβολείς, κυρίως Τούρκους[16]. Αυτή ακριβώς η πραγματικότητα, σε συνδυασμό πάντοτε με τη διαφαινόμενη τουρκική απειλή και τον μακροχρόνιο ανταγωνισμό με τη Γένουα, υποχρέωσε τη Γαληνοτάτη να εξετάσει για πρώτη φορά τότε τη δυνατότητα αμοιβαίας ανταλλαγής εδαφών και πληθυσμών με το πριγκιπάτο. Βασική επιδίωξή της ήταν η απόκτηση του Grisi και της Κόσμινας, καθώς το πρώτο βρισκόταν στη μέση της απόστασης από τη Μεθώνη ώς την Κορώνη και το δεύτερο κοντά στο παραμεθόριο βενετικό χωριό Βουνάρια. Συγχρόνως, αποφασίστηκε η εκτέλεση οχυρωματικών έργων στην ευρύτερη περιοχή, καθώς και η σύσταση ειδικού σώματος περιπολίας, αποτελούμενου από έξι έφιππους άνδρες, με σκοπό τη διατήρηση, ασφάλεια και διάσωση των αγροτών (*rustici*) και των περιουσιών τους[17].

Η ανησυχία για ενδεχόμενη σύμπραξη των Ιωαννιτών Ιπποτών της Ρόδου με τη γενουατική αρμάδα, που παρέπλεε εκείνη την εποχή τα ελληνικά θαλάσσια ύδατα, επανέφερε στο προσκήνιο τον Σεπτέμβριο του 1403 το σχέδιο της Βενετίας για την απόκτηση του Grisi, αλλά και του φρουρίου του Ναυαρίνου, το οποίο επεδίωκε ήδη από το 1385 να αγοράσει[18]. Ειδικότερα, προβλεπόταν η αγορά τους έναντι, του ποσού των 1.500 και των 4.000 δουκάτων αντιστοίχως, το μέγιστο[19].

---

16. Οι συχνές επιδρομές Τούρκων προκαλούσαν μεγάλες καταστροφές στην ύπαιθρο και οδηγούσαν στην αιχμαλωσία πολλούς αγρότες της περιοχής, ζημιώνοντας έτσι σοβαρά τη δημοσιονομική πολιτική των δύο βενετικών κτήσεων. Σε επιδρομή τουρκικών στρατευμάτων στην περιοχή της Κορώνης στις αρχές του 1401 μεγάλος αριθμός Βενετών υποτελών σύρθηκε στην αιχμαλωσία, περιουσίες καταστράφηκαν και ζώα κλάπηκαν, επειδή δεν είχε ληφθεί μέριμνα για την έγκαιρη μεταφορά του πληθυσμού εντός των τειχών της Κορώνης (*propter tardam provisionem in faciendo reduci gentem Coroni*), βλ. σχετικά το έγγραφο της 18ης Μαρτίου 1401 στο: SATHAS, Documents, τ. II, αρ. 235, σ. 17· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1006.
17. MP, αρ. 230, σ. 460-467, ιδιαιτέρως σ. 466_{265}-467_{290} passim (= SATHAS, ό.π., τ. II, αρ. 239, σ. 27_{31}-28_{16} passim)· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1013. Για το παραπάνω έγγραφο, με ημερομηνία απόλυσης την 22α-24η Απριλίου 1401, βλ. και HODGETTS - LOCK, Village Fortifications, σ. 79.
18. THIRIET, ό.π., τ. I, αρ. 688. Πάγια πολιτική της Βενετίας ήταν η λήψη μέτρων για την πρόληψη της εγκατάστασης Γενουατών στον κόλπο, και, κυρίως, στο κάστρο του Ναυαρίνου, όπως επιβεβαιώνεται και από τη ρήτρα που έθεσε με τη συνθήκη της 26ης Ιουλίου 1387 στην Εταιρεία των Ναβαρραίων περί απαγόρευσης της μεταβίβασης του λιμανιού του Ναυαρίνου, εξαιρουμένης της ίδιας ως πιθανού αγοραστή του (MP, αρ. 33, σ. $77_{229-247}$), βλ. BON, Morée, σ. 266 σημ. 3.
19. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 6, σ. 7_{19-28}. Για το θέμα, βλ. και HODGETTS - LOCK, ό.π., σ. 79. Ενδιαφέρον

Το 1405 νέες διαφωνίες προέκυψαν μεταξύ της Βενετίας και του πριγκιπάτου σχετικά με χωριά που βρίσκονταν στη μεθοριακή ζώνη των δύο ηγεμονιών στη Μεσσηνία. Οι συστάσεις προς τους καστελλάνους της Μεθώνης και της Κορώνης, καθώς και προς τον προνοητή των δύο βενετικών κτήσεων, ήταν ρητές τον Μάιο του ίδιου έτους: οι βενετικές αρχές όφειλαν να έχουν σχέσεις φιλίας και καλής γειτονίας με το όμορο πριγκιπάτο, διερευνώντας συγχρόνως τα φεουδαλικά κατάστιχα και τα επίσημα έγγραφα της καγκελλαρίας τους για τυχόν κληρονομικά ή άλλα δικαιώματα της Βενετίας στα διαφιλονικούμενα χωριά[20]. Η ένταση στις σχέσεις μεταξύ των δύο πλευρών συνεχίστηκε και τον επόμενο χρόνο, καθώς η Γαληνοτάτη διαμήνυε στον πρίγκιπα να συμβιώνει ειρηνικά με τους καστελλάνους της Μεθώνης και της Κορώνης, καθώς και με τις αρχές άλλων βενετικών κτήσεων[21].

Η κατάσταση για τις βενετικές κτήσεις στη Ν. Μεσσηνία επιβαρύνθηκε περαιτέρω από την αναζωπύρωση του πολέμου μεταξύ του πρίγκιπα της Αχαΐας και του Βυζαντινού δεσπότη, το φθινόπωρο του 1406. Βυζαντινά στρατεύματα λεηλάτησαν βενετικές κτήσεις στην περιοχή της Μεθώνης, καθώς και τα παραμεθόρια χωριά Αβραμιό (Avramio) και Σπανοχώρι (Spanochori)[22], προκαλώντας καταστροφές ύψους 30.000 υπερπύρων[23]. Οι συνολικές ζημιές που υπέστησαν οι Βενετοί υποτελείς στην ευρύτερη περιοχή ανέρχονταν σε περισσότερα από 100.000 υπέρπυρα, σύμφωνα με βενετικούς υπολογισμούς τον Οκτώβριο του 1406[24]. Την ίδια περίπου εποχή πυρπολήθηκε και ερημώθηκε το κάστρο του χωριού Νίκλαινα[25].

προκαλεί η πληροφορία του σχετικού βενετικού εγγράφου της 13ης Σεπτεμβρίου 1403 (SATHAS, Documents, τ. I, αρ. 6, σ. $7_{7\text{-}15}$), με βάση τις επιστολές του καπετάνιου του κόλπου (*capitaneus Culphi*) και των καστελλάνων της Μεθώνης και της Κορώνης προς τη Βενετία, για την πρόθεση του μεγάλου μαγίστρου των Ιωαννιτών Ιπποτών της Ρόδου να αποκτήσει και να καθυποτάξει τον Μοριά, με πρώτο στόχο τα λιμάνια που βρίσκονταν κοντά στις βενετικές κτήσεις και, κυρίως, αυτό του Ναυαρίνου. Βλ. και BON, Morée, σ. 275 σημ. 2.

20. SATHAS, ό.π., τ. II, αρ. 348, σ. $126_{27\text{-}31}$· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1185.
21. SATHAS, ό.π., τ. II, αρ. 361, σ. 133· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1202.
22. Βλ. σχετικά βενετικό έγγραφο, με ημερομηνία απόλυσης την 21η Φεβρουαρίου 1407, στο: MP, αρ. 284, σ. $537_{14\text{-}16}$ (= SATHAS, ό.π., τ. II, αρ. 400, σ. $165_{22\text{-}25}$)· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1244.
23. ZAKYTHINOS, Despotat-Histoire, σ. 163.
24. MP, αρ. 281, σ. $533_{6\text{-}10}$ (= SATHAS, ό.π., τ. II, αρ. 387, σ. $155_{27\text{-}32}$)· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1235· HODGETTS - LOCK, Village Fortifications, σ. 79.
25. Σύντομη αναδρομή στο γεγονός κάνει στην εισαγωγή του βενετικό έγγραφο της 4ης Σεπτεμβρίου 1407, με το οποίο διατάσσονται οι καστελλάνοι της Μεθώνης και της Κορώνης να επιβλέψουν τις εργασίες ανακατασκευής του κατεστραμμένου κάστρου του χωριού (MP, αρ. 288, σ. $545_{4\text{-}5}$ [= SATHAS, ό.π., τ. II, αρ. 422, σ. $185_{4\text{-}5}$]).

Η ανάγκη για καλύτερη αμυντική θωράκιση των βενετικών εδαφών στη Ν. Μεσσηνία ήταν περισσότερο από ποτέ επιτακτική, γεγονός που ώθησε τη Βενετία τον Αύγουστο του 1407 να ανακινήσει το ζήτημα της εδαφικής επέκτασής της στην περιοχή, με την προσάρτηση του Grisi, αλλά και του Ναυαρίνου, της Κόσμινας, της Λαχανάδας και άλλων γειτονικών χωριών, η γεωγραφική εγγύτητα των οποίων με τη Μεθώνη και την Κορώνη τα καθιστούσε «χρήσιμα για την ασφάλεια και την ωφέλεια των βενετικών κτήσεων». Για την αγορά των παραπάνω θέσεων από τον πρίγκιπα ή όποιον τις κατείχε -με τη συναίνεση, σε κάθε περίπτωση, του ηγεμόνα της Αχαΐας-, προβλεπόταν το συνολικό ποσόν των 4.000 δουκάτων[26].

Ακριβώς έναν χρόνο αργότερα, στις 28 Αυγούστου 1408, η Γαληνοτάτη επαναλάμβανε στις οδηγίες της προς τους καστελλάνους της στη Μεθώνη και στην Κορώνη τον βασικό στρατηγικό της στόχο να αποκτήσει με αγορά το Ναυαρίνο, το Grisi και το Μανιατόχωρι, μαζί με όλα τα προσαρτήματα, τα εισοδήματα και τα δικαιώματα που απέρρεαν από την κυριότητά τους, *ita quod non vadant ad alienas manus*. Οι καστελλάνοι των δύο βενετικών μεσσηνιακών αποικιών καλούνταν να εντείνουν τις προσπάθειες, διερευνώντας τα μέσα για την επίτευξη του παραπάνω στόχου. Αυτήν τη φορά το χρηματικό τίμημα της αγοράς, σαφώς υψηλότερο σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν, ανερχόταν πλέον στα 5.000 ή 6.000 δουκάτα, αν κρινόταν απαραίτητο[27].

Η επέκταση της βενετικής κυριαρχίας στην περιοχή της Ν. Μεσσηνίας ήταν επιβεβλημένη, όχι μόνον για λόγους ενίσχυσης της αμυντικής ικανότητας των δύο σημαντικότερων στην περιοχή βενετικών κτήσεων, της Μεθώνης και της Κορώνης, αλλά και για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων Βενετών υπηκόων και υποτελών. Έτσι, στις 13 Δεκεμβρίου 1409 η Γαληνοτάτη αποφάσισε να ενημερώσει εγγράφως τον Centurione Β' Zaccaria αναφορικά με το ζήτημα της απώλειας που υφίσταντο επί του συνόλου σχεδόν των προσόδων τους Βενετοί υπήκοοι και υποτελείς, δικαιούχοι εκκλησιαστικών

26. SATHAS, Documents, τ. I, αρ. 18, σ. 20_{26-33}· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1282. Βλ. επίσης, BON, Morée, σ. 283 και σημ. 6, 10, σ. 434 και σημ. 1· THIRIET, Messénie, σ. 95· HODGETTS - LOCK, Village Fortifications, σ. 79.

27. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 22, σ. 27_{1-12}· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1318. Για το θέμα βλ. και BON, ό.π., σ. 283 σημ. 10· THIRIET, ό.π., σ. 95· HODGETTS - LOCK, ό.π., σ. 79.

28. Φαίνεται, εν προκειμένω, ότι στην ουσία επρόκειτο για φεουδαλικούς κλήρους γης, οι οποίοι εκχωρούνταν, υπό ευνοϊκούς όρους, από την επισκοπή Μεθώνης σε επιλεγμένα πρόσωπα ιδιωτών, Βενετούς υπηκόους ή απλούς υποτελείς, έναντι ορισμένων υποχρεώσεων. Για τη σύνδεση του θεσμού του *beneficium* στη μεσαιωνική Δύση με αυτόν του *φεούδου* βλ. αναλυτικότερα M. BLOCH, Η φεουδαλική κοινωνία. Η διαμόρφωση των σχέσεων εξάρτησης. Οι τάξεις και η διακυβέρνηση των ανθρώπων, μτφρ. ΜΠ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ, Αθήνα 1987, σ. 236-237· F.

benefitia[28] της λατινικής επισκοπής της Μεθώνης σε εδάφη του πριγκιπάτου[29].

Παράλληλα, Τούρκοι, αλλά και Αλβανοί επιδρομείς λυμαίνονταν κατ' εξακολούθηση την ευρύτερη αγροτική περιοχή της Ν. Μεσσηνίας. Στα τέλη Αυγούστου του 1410 νέο κύμα επιδρομών στα περίχωρα της Κορώνης υποχρέωσε τη Βενετία να διατάξει την άμεση μεταφορά του αγροτικού πληθυσμού και των αγροτικών αποθεμάτων από τον Λογγά και άλλα πλησιόχωρα χωριά σε φρούρια της περιοχής, όπως το Κάστρο-Φράγκο (Castrifranchum /Castellum Francum/Castel Francho), *pro bono et salvamento dictorum villanorum*[30].

Στις αρχές του 1411 η Γαληνοτάτη έφτασε πολύ κοντά στον στόχο της να επεκτείνει τα όρια της ηγεμονίας της στη Ν. Μεσσηνία, ώστε να είναι σε θέση να περιφρουρήσει αποτελεσματικότερα την ασφάλεια και τα συμφέροντα των κτήσεων και των υποτελών της. Η ευκαιρία δόθηκε όταν ο Centurione Β' Zaccaria ζήτησε να απονεμηθεί η βενετική υπηκοότητα στον ίδιο και τα νόμιμα τέκνα και κληρονόμους του. Η Βενετία ικανοποίησε το πριγκιπικό αίτημα, όπως άλλωστε συνήθιζε να κάνει και με άλλους ηγεμόνες του λατινοκρατούμενου ελληνικού χώρου, κοσμικούς και εκκλησιαστικούς, αποβλέποντας με αυτόν τον τρόπο στην ενίσχυση της επιρροής της στα εδάφη που αυτοί έλεγχαν[31]. Ως αντάλλαγμα θα λάμβανε, εν είδει δωρεάς, το κάστρο του Ναυαρίνου και τα χωριά Μανιατοχώρι (Manticori) και Grisi, μαζί με όλα τα προσαρτήματα και τα δικαιώματά τους, συμπεριλαμβανομένων των εδαφών που κατείχε στο Μανιατοχώρι ο αδελφός του πρίγκιπα, Βενέδικτος Zacca-

---

L. GANSHOF, Feudalism, London 1964³, σ. 11· R. FOSSIER, Le Moyen Âge, τ. 2: L'Éveil de l'Europe, Paris 1982, σ. 56.

29. SATHAS, Documents, τ. II, αρ. 479, σ. 229.

30. SATHAS, ό.π., τ. II, αρ. 512, σ. 251-252· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1389. Βλ. επίσης, ΙΟΥΛΙΑΝΗ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΙΔΟΥ, Στιγμιότυπα πλούτου καὶ φτώχειας στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν 14ο-15ο αἰ. μέσα ἀπὸ μαρτυρίες ἐγγράφων τῶν βενετικῶν ἀρχείων, στο: *Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της ελληνολατινικής ανατολής, Διεθνές Συμπόσιο*, ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ (επιμ.) [Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, αρ. 19], Βενετία 1998, σ. 395-402, ιδιαιτέρως σ. 400. Το Κάστρο-Φράγκο ταυτίζεται, κατά μία άποψη, με λόφο στα Ν. των Βουναρίων, γνωστό με το όνομα Γουλάς, όπου έχουν ανευρεθεί ίχνη μεσαιωνικής οχύρωσης, βλ. BON, Σύνορα, σ. 26, όπου και ο χάρτης με την πιθανή θέση του εν λόγω κάστρου· Ο ΙΔΙΟΣ, Morée, σ. 436 και σημ. 6· LONGNON - TOPPING, Documents, σ. 251-252. Πρβλ. HODGETTS - LOCK, Village Fortifications, σ. 80, κατά τους οποίους η εν λόγω θέση βρίσκεται σε απόσταση 8 χιλιομέτρων στα Β. της Κορώνης και στα Β.Α. των Βουναρίων.

31. ΧΡΥΣΑ Α. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Παρατηρήσεις στὸν θεσμὸ τῆς βενετικῆς ὑπηκοότητας. Προστατευόμενοι τῆς Βενετίας στὸν λατινοκρατούμενο ἑλληνικὸ χῶρο (13ος-15ος αἰ.), *Σύμμεικτα* 4 (1981) 1-16, ιδιαιτέρως σ. 6.

ria. Στο σχετικό βενετικό έγγραφο, το οποίο απολύθηκε στις 27 Ιανουαρίου 1411, περιγράφονται αναλυτικά τα σύνορα του Ναυαρίνου, οριζόμενα στα Β. και Ν. από τους ποταμούς Αμμουδέρι (La Moderi) και Bordicoli αντιστοίχως, εντός της περιφέρειας των οποίων φαίνεται ότι συμπεριλαμβανόταν και το χωριό Νίκλαινα (Nichline)[32].

Παρ' όλα αυτά, ούτε αυτήν τη φορά επιτεύχθηκε η οριστική και επίσημη μεταβίβαση των παραπάνω περιοχών στη βενετική εξουσία[33]. Γι' αυτό, η Γαληνότατη συνέχισε τις διπλωματικές προσπάθειές της προς αυτήν την κατεύθυνση, αναζητώντας τρόπο να τις αποκτήσει με αγορά. Έτσι, στις 31 Μαρτίου 1416 ο Βενετός πρέσβης Ανδρέας Foscolo έλαβε ρητές οδηγίες να ανιχνεύσει τις προθέσεις του Centurione Β' Zaccaria αναφορικά με το πάγιο βενετικό αίτημα της αγοράς των τριών μεσσηνιακών θέσεων, έναντι του συνολικού ποσού των 10.000 δουκάτων, εκ των οποίων τα 4.000 θα δίδονταν για την απόκτηση του Grisi ή/και του Μανιατοχωρίου[34]. Η ανακίνηση του θέματος δεν ήταν τυχαίο γεγονός, καθώς η Γαληνοτάτη ήταν ενήμερη από επιστολές των καστελλάνων της στη Μεθώνη και στην Κορώνη για σχέδιο εκποίησης της φραγκικής ηγεμονίας της Αχαΐας στους Γενουάτες[35]. Για τον σκοπό αυτόν, έσπευσε να διατάξει τον Foscolo να συναντηθεί με τον Μα-

32. SATHAS, Documents, τ. I, αρ. 37, σ. 40_{12-18}· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1402. Για το ζήτημα αυτό βλ. επίσης, THIRIET, Messénie, σ. 95· BON, Morée, σ. 284· JACOBY, Féodalité, σ. 230· HODGETTS - LOCK, Village Fortifications, σ. 79. Ο ποταμός Αμμουδέρι (La Moderi/Amuderi/Muderi), γνωστός και από μεταγενέστερους ελληνικούς *πορτουλάνους*, πρέπει, κατά τον BON, ό.π., σ. 431 και σημ. 1, να αναζητηθεί στα Β. του παλαιού Ναυαρίνου. Σύμφωνα με χάρτη των μεσαιωνικών οικισμών και οχυρών της Ηλείας και της Μεσσηνίας που παραθέτει ο TOPPING, Post-Classical Documents, πίν. 5-8, ο δεύτερος ποταμός, ονόματι Bordicoli, πιθανώς ταυτίζεται με μικρό ποταμό που εκβάλλει στον κόλπο του Ναυαρίνου.

33. Πρβλ. HODGETTS, Colonies, σ. 471, 473, η οποία θεωρεί ότι η επίσημη εκχώρηση των χωριών Grisi και Μανιατοχωρίου πραγματοποιήθηκε στα 1411, αλλά η τελική υπαγωγή τους στη βενετική εξουσία επιτεύχθηκε το 1422, όταν παραδόθηκαν από τον Βυζαντινό δεσπότη.

34. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 44, σ. 55_{34-44}· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1608. Βλ. και HODGETTS - LOCK, ό.π., σ. 79.

35. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 44, σ. 54_{36-40}. Βλ. επίσης σχετικά την εισαγωγή εγγράφου της βενετικής συγκλήτου, απολυθέντος την 9η Ιουλίου 1416, στο: MP, αρ. 314, σ. 587_{4-8} (= SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 45, σ. 60_{16-21})· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1624. Το ίδιο έγγραφο αναφέρεται ακολούθως στην πληροφορία που έδωσε ο admiratus της Κορώνης, Φραγκίσκος Gezo, ως αυτόπτης μάρτυρας της παρουσίας Γενουατών στην περιοχή του Ναυαρίνου, οι οποίοι έφεραν μαζί τους κτίστες, με σκοπό την ανέγερση πύργου και τη διάνοιξη ορύγματος, διασπείροντας, συγχρόνως, φήμες ότι ήθελαν, απλώς, να κτίσουν εκεί εργαστήριο σαπωνοποιΐας (MP, αρ. 314, σ. 587_{10-15} [= SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 45, σ. 60_{24-29}]· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1624. Για την υπόθεση αυτή βλ. επίσης, HODGETTS - LOCK, ό.π., σ. 79.

νουήλ Β΄ Παλαιολόγο ή με τον δεσπότη Θεόδωρο Β΄, για να τους ενημερώσει σχετικά με τη φραγκο-γενουατική σύμπραξη στον Μοριά[36].

Από την άλλη πλευρά, η Βενετία, εκμεταλλευόμενη τον φόβο του Φραγκο-Ναβαρραίου πρίγκιπα ότι οι Βυζαντινοί θα συνέχιζαν με την επεκτακτική πολιτική τους να απειλούν τη βιωσιμότητα της ηγεμονίας του, αναλάμβανε διαμεσολαβητικό ρόλο, ώστε οι δύο αντιμαχόμενες πλευρές να συνάψουν συνθήκη ειρήνης, παρέχοντας αφειδώς προστασία και υποστήριξη στον Centurione Β΄ Zaccaria. Το αντάλλαγμα που ζητούσε δεν ήταν άλλο από τις τρεις πολυπόθητες μεσσηνιακές θέσεις, επειδή, όπως διακήρυσσε η ίδια εκείνη την εποχή: *loca Zoncli, Grisii et Mantichorii sunt vicina et in corde locorum nostrorum Coroni et Mothoni, sine quibus ipsa loca nostra male stant respectu predicto*. Εάν δεν ευοδωνόταν το παραπάνω σχέδιο, η Γαληνοτάτη, διά του βαΐλου της στην Κωνσταντινούπολη, θα προσέγγιζε τον Βυζαντινό αυτοκράτορα, προκειμένου να αγοράσει από αυτόν, σε περίπτωση βυζαντινής κατάκτησης του πριγκιπάτου, τις εν λόγω περιοχές, έναντι του ποσού των 6.000 δουκάτων[37].

Λίγους μήνες αργότερα, στις 9 Ιουλίου 1416, νέες πληροφορίες για συμφωνίες μεταξύ του Centurione Β΄ Zaccaria και Γενουατών πολιτών, με αντικείμενο την εκχώρηση του κάστρου του Ναυαρίνου, καθώς και των θέσεων Cosanna (Κόσμινας) και Maina, που απείχαν από την Κορώνη *milliaribus novem*, κινητοποίησαν και πάλι τις βενετικές αρχές[38]. Η βενετική σύγκλητος έσπευσε να συζητήσει το θέμα, προτείνοντας την απόσπαση του Ναυαρίνου από το πριγκιπάτο είτε με πολεμικά μέσα είτε με αγορά, αλλά και την προσάρτηση, σε περίπτωση βυζαντινής κατάκτησης του πριγκιπάτου, ολόκληρης της περιοχής που εκτεινόταν από τον ποταμό Αλφειό ώς τη Μεθώνη (*a flumine Carbonis versus Mothonum*), συμπεριλαμβανομένων των καστελλανιών της Καλαμάτας και των Σκορτών, καθώς και του Γαρδικίου, στον δρόμο προς το Λεοντάρι. Οι σχετικές προτάσεις καταψηφίστηκαν από τους *sapientes consilii*. Είναι, ωστόσο, ενδεικτικές αφ' ενός μεν του διακαούς πόθου της Γαληνοτάτης να συμπεριλάβει το Ναυαρίνο, αλλά και την ευρύ-

36. SATHAS, Documents, τ. I, αρ. 44, σ. 58· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1608. Επίσης, βλ. ZAKYTHINOS, Despotat-Histoire, σ. 181.

37. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 44, σ. 52-60, ιδιαιτέρως σ. 58-59· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1608. Για το θέμα βλ. και ZAKYTHINOS, ό.π., σ. 181· BON, Morée, σ. 285 και σημ. 2.

38. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 45, σ. $60_{29\text{-}30}$· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1624. Για πιθανή ταύτιση του τοπωνυμίου Cosanna με την Κόσμινα, βλ. παραπάνω σ. 8 σημ. 14. Αντιθέτως, η θέση Maina, που μνημονεύεται στο σχετικό βενετικό έγγραφο, δεν έχει καμία σχέση με τη γνωστή από διάφορες πηγές Mayna, τη σημερινή Μικρομάνη, στα Β.Δ. της Καλαμάτας, για την οποία βλ. ειδικότερα, BON, ό.π., σ. 438 και σημ. 2· LONGNON - TOPPING, Documents, σ. 246.

τερη περιοχή της Ν. Μεσσηνίας, στις μεσσηνιακές της κτήσεις και αφ' ετέρου του διαρκούς φόβου της για εγκαθίδρυση των Γενουατών στην εν λόγω περιοχή, γεγονός που θα έθετε σε κίνδυνο τη βενετική εδαφική και εμπορική κυριαρχία στη χερσόνησο[39].

Δεν ήταν, όμως, μόνον η γενουατική απειλή που επέβαλλε την ενίσχυση της βενετικής παρουσίας στη Ν. Μεσσηνία, αλλά και η διαρκής και μόνιμη, πλέον, τουρκική απειλή. Ήδη, από τα τέλη του 1416 περίπου οι καστελλάνοι της Μεθώνης και της Κορώνης προειδοποιούσαν τη Βενετία για τη φημολογούμενη πρόθεση του Centurione Β' Zaccaria να επιτρέψει την ελεύθερη διέλευση των Τούρκων στον Μοριά. Προκειμένου να διασφαλιστούν οι βενετικές κτήσεις στη Μεσσηνία και να αποσοβηθεί ο κίνδυνος καλλιέργειας κλίματος αμοιβαίας καχυποψίας στις σχέσεις τους με τον πρίγκιπα, οι καστελλάνοι της Μεθώνης και της Κορώνης διατάχθηκαν στις αρχές του επόμενου έτους να προτείνουν για μία ακόμη φορά στον αδελφό του Centurione Β', τον Λατίνο αρχιεπίσκοπο των Πατρών Στέφανο Zaccaria, την αγορά του Ναυαρίνου, του Grisi και του Μανιατοχωρίου, έναντι του συνολικού ποσού των 10.000 δουκάτων[40].

Από τον Μάιο του 1417 η αναζωπύρωση των εχθροπραξιών μεταξύ Φράγκων και Βυζαντινών στην Πελοπόννησο είχε, για πολλοστή φορά, επιζήμια αποτελέσματα για τις βενετικές κτήσεις της Μεσσηνίας, καθώς βυζαντινά στρατεύματα, εισβάλλοντας σε βενετικά εδάφη, επιδίδονταν σε συλλήψεις ανθρώπων, αρπαγές ζώων και πυρπολήσεις χωριών. Η αναστάτωση που προκλήθηκε ήταν μεγάλη και φόρτισε τις σχέσεις της Γαληνοτάτης με τον Βυζαντινό αυτοκράτορα και τον δεσπότη του Μυστρά. Από την άλλη πλευρά, ο πρίγκιπας της Αχαΐας και ο αδελφός του, ο Λατίνος αρχιεπίσκοπος των Πατρών, εγκαταλείποντας την πρόσφατη συμμαχία τους με τη Γένουα, στράφηκαν για βοήθεια στη Βενετία, αποστέλλοντας για τον σκοπό αυτόν το καλοκαίρι του 1417, στην αυλή του δόγη τον Condio, ιατρό στο επάγγελμα[41]. Ανάμεσα στα αιτήματα των δύο Φράγκων ηγεμόνων ήταν: α) η ανάληψη ειρηνευτικών πρωτοβουλιών εκ μέρους της Βενετίας για τον τερματισμό των βίαιων πολεμικών συγκρούσεων με τους Βυζαντινούς στον Μοριά[42] και β) η

39. SATHAS, Documents, τ. I, αρ. 45, σ. 60-62· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1624. Βλ. επίσης, BON, Morée, σ. 285· HODGETTS - LOCK, Village Fortifications, σ. 79.

40. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 46, σ. 63_{40}-64_{6}· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1634. Για το θέμα, βλ. και BON, ό.π., σ. 285 σημ. 3.

41. ZAKYTHINOS, Despotat-Histoire, σ. 182· BON, ό.π., σ. 285-286.

42. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 50, σ. 68· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1667. Επίσης, βλ. ZAKYTHINOS, ό.π., σ. 182.

παροχή προστασίας στον πρίγκιπα, οπότε ο τελευταίος θα εκχωρούσε σε αντάλλαγμα, χωρίς καμία χρηματική απαίτηση, το Ναυαρίνο, το Grisi, το Μανιατοχώρι και την Κόσμινα, μαζί με τις δικαιοδοσίες της αρχιεπισκοπής των Πατρών. Εναλλακτικά, σε περίπτωση που η παραπάνω προσφορά του Centurione Β΄ Zaccaria δεν ικανοποιούσε τους Βενετούς, προτεινόταν η πώληση ή υποθήκευση των τριών πολυπόθητων για τη Γαληνοτάτη θέσεων, της Κόσμινας εξαιρουμένης, έναντι του ποσού των 10.000-12.000 δουκάτων -ή μόνον του Ναυαρίνου, έναντι 5.000 δουκάτων. Η Βενετία δέχτηκε να διαπραγματευτεί περαιτέρω την αγορά των τριών μεσσηνιακών θέσεων, προσφέροντας από την πλευρά της 6.000 δουκάτα, τα οποία θα εξοφλούνταν πλήρως, άμα τη οριστική προσαρτήσει των εν λόγω περιοχών. Σε περίπτωση που κάποια από τις εν λόγω κτήσεις περιερχόταν σε βυζαντινή ή άλλη κατοχή, το ποσόν θα μειωνόταν, ανάλογα με την αξία της απολεσθείσας περιοχής[43]. Τις διαπραγματεύσεις με τη φραγκική πλευρά θα διεκπεραίωνε ο Βενετός πρέσβης και προνοητής στην Πελοπόννησο, Bernabò Loredan[44]. Με τον τρόπο αυτόν η Γαληνοτάτη επιτύγχανε την οριστική προσάρτηση των τριών θέσεων που επί σειρά ετών εποφθαλμιούσε, ικανοποιώντας συγχρόνως το αίτημα του Centurione Β΄ Zaccaria για δανεισμό ύψους 5.000-6.000 δουκάτων, με σκοπό την κάλυψη των εξόδων μισθοδοσίας του στρατού του, *ad defensionem et conservationem sui status super portum Zoncli, vel super alium locum*[45].

Η αποστολή του Loredan στην Πελοπόννησο είχε ως στόχο την ανάληψη ειρηνευτικών πρωτοβουλιών στην περιοχή. Για τον σκοπό αυτόν ο Βενετός πρέσβης και προνοητής οριζόταν, με βάση έγγραφη οδηγία της 7ης Αυγούστου 1417, να συναντηθεί, κατά την παραμονή του στον Μοριά, με όλα τα εμπλεκόμενα πρόσωπα, επιδιώκοντας, ως πληρεξούσιος της Γαληνοτάτης, να έρθει σε συμφωνία με τον Centurione Β΄ Zaccaria για την αγορά και την έμπρακτη κατοχή των τριών μεσσηνιακών θέσεων[46]. Η τελική προσφορά των Βενετών στον πρίγκιπα της Αχαΐας και τον Λατίνο αρχιεπίσκοπο των Πατρών έφτανε σταθερά στα 6.000 δουκάτα, ποσόν που κατά

43. SATHAS, Documents, τ. I, αρ. 52, σ. 69-70· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1670. Για το ζήτημα αυτό βλ. και BON, Morée, σ. 286.

44. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 53, σ. 70· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1671. Για την αποστολή του Loredan στον Μοριά, βλ. και ZAKYTHINOS, Despotat-Histoire, σ. 182-183.

45. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 51, σ. 69· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1668. Βλ. επίσης, BON, ό.π., σ. 286.

46. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 56, σ. 75_{9-23} passim· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1671. Βλ. και ZAKYTHINOS, ό.π., σ. 182-183.

πολύ απείχε από την τιμή που είχε ζητήσει από τη Βενετία ο Φράγκος πρέσβης Condio (15.000 δουκάτα)[47].

Ανάμεσα στα καθήκοντα του Loredan, στο πλαίσιο της αποστολής του στην Πελοπόννησο, ήταν και η συνάντησή του με τον Ιωάννη Η' Παλαιολόγο, σε περίπτωση που συνεχίζονταν οι επιθέσεις των Βυζαντινών σε βενετικές περιοχές. Κατά τις συνομιλίες του με τη βυζαντινή πλευρά, ο Loredan καλούνταν, μεταξύ άλλων, να ζητήσει τον σεβασμό των βενετικών συνόρων *a Molinis et Cosmina inclusive usque Coronum et Mothonum*, διακηρύσσοντας ότι η Βενετία θα ήταν ικανοποιημένη, με την οριστική προσάρτηση των χωριών Grisi και Μανιατοχωρίου[48].

Ως το 1421 περίπου η Βενετία όχι μόνον είχε θέσει υπό την κατοχή της τις τρεις πολυπόθητες μεσσηνιακές θέσεις, αλλά έβλεπε τους Βυζαντινούς να επεκτείνουν την κυριαρχία τους όλο και περισσότερο στη Μεσσηνία, συρρικνώνοντας δραματικά την επικράτεια του πριγκιπάτου. Πράγματι, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στο χωριό Grisi, αλλά και τις πλησιόχωρες θέσεις της Λαχανάδας και της Κόσμινας, μολονότι τα τρία αυτά χωριά ανήκαν ακόμη, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο, στο πριγκιπάτο, είχαν ήδη περιέλθει τον Μάιο του 1421 στην κατοχή του δεσπότη Θεοδώρου Β' Παλαιολόγου[49]. Αυτή η εξέλιξη υποχρέωσε τη Βενετία να στραφεί πλέον στον Βυζαντινό δεσπότη, για να διαπραγματευτεί την απόκτηση των δύο χωριών, απορρίπτοντας παράλληλα τη δελεαστική προσφορά του Θεοδώρου Β' Παλαιολόγου αναφορικά με την εκχώρηση σημαντικών εδαφών στην περιοχή του ποταμού Αλφειού[50]. Όπως, μάλιστα, μαρτυρεί βενετικό έγγραφο με ημερομηνία από-

47. Για τις οδηγίες που έδινε η Βενετία στον Bernabò Loredan με το έγγραφο της 7ης Αυγούστου 1417, βλ. σχετικά SATHAS, Documents, τ. I, αρ. 55, σ. 72-74, ιδιαιτέρως σ. 74_{4-25}· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1671.

48. IORGA, Notes, *Revue de l'Orient Latin* 4 (1896) 584· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1676. Επίσης, βλ. ZAKYTHINOS, Despotat-Histoire, σ. 183· BON, Morée, σ. 286.

49. Σύμφωνα με το σχετικό βενετικό έγγραφο της 8ης Μαΐου 1421 (SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 75, σ. 112_{20-24}· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1808), ο νέος Βενετός βάιλος της Κωνσταντινούπολης, Βενέδικτος Emo, κατά τις συνομιλίες του με τον Βυζαντινό δεσπότη, διατάσσεται να προτείνει την προσωρινή παραχώρηση των εισοδημάτων των χωριών Grisi, Λαχανάδας και Κόσμινας στους καστελλάνους της Μεθώνης και της Κορώνης, προκειμένου να αποζημιωθούν οι πληγέντες από τις πρόσφατες επιδρομές βυζαντινών στρατευμάτων Βενετοί υποτελείς, βλ. ZAKYTHINOS, ό.π., σ. 191.

50. Αυτήν, τουλάχιστον, την οδηγία έδωσε η Βενετία στον πρέσβη και προνοητή της στον Μοριά, Dolfin Venier, στις 2 Απριλίου 1422 (THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1840), πριν από τη συνάντηση του με τον Βυζαντινό δεσπότη, βλ. JACOBY, Féodalité, σ. 231 και σημ. 2. Κατά τον IORGA, Notes, *Revue de l'Orient Latin* 5 (1897) 119 και σημ. 3, στα εδάφη τα οποία προσέφερε εκείνην την εποχή ο Θεόδωρος Β' Παλαιολόγος στη Βενετία συμπεριλαμβάνονταν όλες οι βυζαντινές

λυσης την 22α Ιουλίου 1422, η επίμονη στάση της Γαληνοτάτης να αποκτήσει τα δύο χωριά και η απόρριψη της προσφοράς του Βυζαντινού δεσπότη προκάλεσαν τον θαυμασμό του τελευταίου, ο οποίος άφηνε για την ώρα ανικανοποίητο το βενετικό αίτημα[51].

Παρ' όλα αυτά, φαίνεται ότι μέσα στον επόμενο χρόνο και οπωσδήποτε ώς τα τέλη του καλοκαιριού του 1423, μετά την επίτευξη συμφωνίας για την αγορά του Ναυαρίνου τον Μάρτιο του ίδιου έτους[52], η Βενετία κατάφερε, εν τέλει, να παραλάβει τα χωριά Grisi και Μανιατοχώρι από τους Βυζαντινούς[53]. Όπως προκύπτει από έγγραφο της 30ής Αυγούστου 1423, με το οποίο ικανο-

---

κτήσεις στην Αχαΐα, ολόκληρο το πριγκιπάτο, καθώς και το Εξαμίλιο στην Κόρινθο. Βλ. και ZAKYTHINOS, Despotat-Histoire, σ. 194· BON, Morée, σ. 288. Όπως υπογραμμίζει ο F. THIRIET, La Romanie vénitienne au moyen âge. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe-XVe siècles), Paris 1975, σ. 370 και σημ. 5, ο Βενετός χρονικογράφος Antonio di Marco Morosini αφήνει να διαφανεί ότι βασικός στόχος της διπλωματικής αποστολής του Dolfin Venier στον Μοριά τον Μάιο-Σεπτέμβριο του 1422 ήταν η αξιοποίηση του καλού κλίματος στις σχέσεις με τους Βυζαντινούς δεσπότες της Πελοποννήσου, ώστε να επιτευχθεί συμφωνία για την παράδοση του Grisi και του Μανιατοχωρίου στους Βενετούς.

51. SATHAS, Documents, τ. I, αρ. 78, σ. 115_{39}-116_{6}· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1849· ZAKYTHINOS, ό.π., σ. 194· BON, ό.π., σ. 288, 289 σημ. 1.

52. Όπως μαρτυρεί βενετικό έγγραφο της 3ης Μαρτίου 1423 (THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 1874), το Ναυαρίνο πωλήθηκε στους Βενετούς από τον αδελφό και πληρεξούσιο του πρίγκιπα της Αχαΐας, τον Λατίνο αρχιεπίσκοπο των Πατρών Στέφανο Zaccaria, έναντι 1.000 δουκάτων, βλ. BON, ό.π., σ. 289. Κατά τον JACOBY, Féodalité, σ. 231 και σημ. 1, η Βενετία είχε το Ναυαρίνο στην κατοχή της ήδη από το 1420.

53. Πρβλ. HODGETTS, Colonies, σ. 471, κατά την οποίαν η παραχώρηση των εν λόγω χωριών από τον Centurione Β' είχε συμφωνηθεί από το 1411, αλλά η υλοποίησή της έγινε μόλις το 1422, όταν ο δεσπότης του Μυστρά, ο οποίος τότε τα είχε υπό την κατοχή του, δέχτηκε να τα αποδώσει στη Βενετία. Για την άποψη ότι η βενετική κυριαρχία στο Grisi και στο Μανιατοχώρι εγκαινιάστηκε μεταξύ του 1422 και του 1423, βλ. JACOBY, ό.π., σ. 231· HODGETTS - LOCK, Village Fortifications, σ. 79, 81. Κατά τον BON, ό.π., σ. 293, η υπαγωγή του Grisi στη βενετική κυριαρχία επιτεύχθηκε οπωσδήποτε πριν από το 1428, οπότε ήρθη η έως τότε ισχύουσα απαγόρευση μετακίνησης των καστελλάνων της Μεθώνης και της Κορώνης δια της χερσαίας οδού, *pro evitandis periculis, que potuissent eis occurrere*. Από το σχετικό έγγραφο, το οποίο απολύθηκε στις 14 Ιουνίου 1428 (SATHAS, ό.π., τ. III, αρ. 922, σ. 335_{4-6}· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 2094), συνάγεται, επιπλέον, ότι η προσάρτηση του κάστρου Grisi, το οποίο ήταν χτισμένο στο μέσον του δρόμου που συνέδεε τη Μεθώνη με την Κορώνη, είχε πραγματοποιηθεί «πολλά χρόνια νωρίτερα», γεγονός που αναιρούσε την αναγκαιότητα ισχύος της παραπάνω απαγόρευσης. Για την άρση της απαγόρευσης, βλ. BON, ό.π., σ. 291· HODGETTS, ό.π., σ. 47, 471. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο JACOBY, ό.π., σ. 231 και σημ. 4, βασιζόμενος στη μαρτυρία ανέκδοτου βενετικού εγγράφου με ημερομηνία 31 Ιουλίου 1426, προερχομένου από τα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας, αποδίδει την παράδοση των χωριών Grisi και Μανιατοχωρίου στους Βενετούς στην αποστολή του Dolfin Venier στον Μοριά, ο οποίος πέτυχε για λογαριασμό της

ποιούνταν το αίτημα του Φράγκου βαρόνου Αδάμ (Adamo) de Melpignano να υπαχθούν στη βενετική εξουσία τα κάστρα Molendini (Molini) και Άγιος Ηλίας, που κατείχε ο ίδιος και ο θετός γιος του[54], βενετικά εδάφη που βρίσκονταν στην εσχατιά του Grisi και του Μανιατοχωρίου[55] παραχωρούνταν στον Αλβανό Rossus Bua και στις τέσσερις *κατοῦνες* (*chatuni*) που τον ακολουθούσαν[56]. Εξάλλου, τον Οκτώβριο του 1423 ο Centurione Β' διαμαρτυρήθηκε έντονα για την υπαγωγή των χωριών Molini, Νίκλαινας και Αγίου Ηλία στα χωριά Grisi και Μανιατοχώρι, τα οποία ανήκαν ήδη στη Γαληνοτάτη, ζητώντας να επανέλθουν στη δικαιοδοσία της πριγκιπικής κτήσης της Ανδρούσας,

---

Βενετίας την προσάρτησή τους ως αποζημίωση για τις καταστροφές που είχαν προκαλέσει Βυζαντινοί υποτελείς σε βάρος των κατοίκων των βενετικών χωριών της Μεθώνης και της Κορώνης.

54. Ο Φράγκος βαρόνος είχε, μάλιστα, επί πολλούς μήνες αναρτημένο στα κάστρα Molendini και Άγιος Ηλίας το έμβλημα του Αγίου Μάρκου (SATHAS, Documents, τ. I, αρ. 90, σ. 150_{36}-151_{1}). Βλ. και HODGETTS, Colonies, σ. 474· JACOBY, Féodalité, σ. 231. Όπως προκύπτει από διάταξη της 28ης Απριλίου 1417, από το *statuto* της Μεθώνης και της Κορώνης, με θέμα την πληρωμή *κομμερκίου* για τους Βενετούς που εμπορεύονταν σε περιοχές του πριγκιπάτου (SATHAS, ό.π., τ. IV, σ. 148_{29-34}), ο ιππότης (*cavalier*) Adamo de Malpigna είχε παραστεί στην υπογραφή των σχετικών *capituli* στο Grisi, ως απεσταλμένος του Centurione Β' Zaccaria. Πρβλ. Α. Γ. ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΣ, Μεθώνη καὶ Κορώνη ἐπὶ Ἑνετοκρατίας ὑπὸ κοινωνικήν, πολιτικὴν καὶ δημοσιονομικὴν ἔποψιν, ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 31-33, ιδιαιτέρως σ. 32, ο οποίος μεταφράζει τη φράση «in lo griso» ως «ελληνιστί» και όχι «στο Grisi». Πέραν του εύλογου συσχετισμού της παραπάνω λέξης («griso») με το ομώνυμο, παραμεθόριο εκείνη την εποχή, χωριό, ο ισχυρισμός του Μομφερράτου ότι το κείμενο της εν λόγω συμφωνίας μεταξύ των καστελλάνων της Μεθώνης και της Κορώνης και του πρέσβεως του Φράγκου ηγεμόνα συντάχθηκε πρωτογενώς στα ελληνικά και όχι στη βενετική διάλεκτο, στην οποία μας σώζεται, είναι μάλλον αβάσιμος.

55. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 90, σ. 151_{9-14}. Για την είδηση αυτή, βλ. και BON, Morée, σ. 290· JACOBY, ό.π., σ. 231 σημ. 3. Η Βενετία χρησιμοποιούσε τους αλβανικούς νομαδικούς πληθυσμούς στην Πελοπόννησο όχι μόνον για δημογραφικούς σκοπούς (εποικισμός ερημωμένων και δημογραφικά αποψιλωμένων περιοχών), αλλά και για αμυντικούς (στρατιωτική φύλαξη νεοαποκτηθέντων εδαφών), βλ. A. DUCELLIER, Les Albanais dans les colonies vénitiennes au XVe siècle, *Studi Veneziani* 10 (1968) 47-64 (= Ο ΙΔΙΟΣ, L'Albanie entre Byzance et Venise, Xe-XVe siècles [Variorum Reprints], London 1987, αρ. IX), ιδιαιτέρως σ. 51-52.

56. Κατά τον D. A. ZAKYTHINOS, Le Despotat grec de Morée. Vie et institutions, édition revue et augmentée par CHRYSSA MALTÉZOU [Variorum Reprints], London 1975, σ. 165, οι αλβανικές *κατοῦνες* στις οποίες αναφέρονται συχνά βενετικές πηγές του 15ου αιώνα ταυτίζονταν με εξαθλιωμένους συνοικισμούς. Πρβλ. ERA L. VRANOUSSI, Deux documents byzantins inédits sur la présence des Albanais dans le Péloponnèse au XVe siècle, στο: *Οι Αλβανοί στο Μεσαίωνα*, Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ (επιμ.) [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών/Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Διεθνή Συμπόσια 5], Αθήνα 1998, σ. 293-305, ιδιαιτέρως σ. 299, κατά την οποίαν οι *κατοῦνες* συνιστούσαν προσωρινού χαρακτήρα εγκαταστάσεις. Ανάλογη είναι η χρήση του όρου

όπως ξεκάθαρα αποδείκνυαν, κατά τους ισχυρισμούς του, φεουδαλικά κατάστιχα και επίσημα έγγραφα που ο ίδιος είχε στη διάθεσή του. Προκειμένου να επιλύσει το ζήτημα, η Βενετία δεσμεύτηκε τότε να συστήσει ειδική εξεταστική επιτροπή, αποτελούμενη από εκπροσώπους των δύο πλευρών[57].

Η έναρξη της βενετικής κυριαρχίας στα χωριά Grisi και Μανιατοχώρι ήταν καταλυτική για την αμυντική ανασυγκρότηση των βενετικών εδαφών στη Ν. Μεσσηνία, αλλά και για την ομαλή πλέον χερσαία επικοινωνία των δύο σημαντικότερων κτήσεων, της Μεθώνης και της Κορώνης. Ως τότε περίπου η σύνδεση των δύο αποικιών ήταν εφικτή μόνον μέσω της θαλασσίας οδού, δεδομένης της μεγάλης αβεβαιότητας που επικρατούσε από τις συνεχείς πολεμικές επιχειρήσεις μεταξύ Φράγκων και Βυζαντινών, αλλά και τις σφοδρές επιδρομές Τούρκων και Αλβανών. Ωστόσο, μετά την οριστική προσάρτηση του Grisi επιτράπηκε για πρώτη φορά στους καστελλάνους της Μεθώνης και Κορώνης να χρησιμοποιούν πλέον και τους χερσαίους δρόμους για τις μετακινήσεις τους[58].

Παρά τις διαφωνίες που κατά καιρούς προέκυπταν, με αντικείμενο συνο-

---

κατοῦνα και στην ελληνική παραλλαγή του Χρονικού του Μορέως του 14ου αιώνα, όπου περιγράφει τον στρατιωτικό καταυλισμό ή απλώς, το κατάλυμα, βλ. ΕΧ, σ. $62_{1457-1458}$, $165_{3854-3855}$. Με τη σημασία του καταλύματος ή της οικίας συναντούμε, εξάλλου, τον ίδιο όρο και στο Χρονικό του Σφραντζή, βλ. ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, Χρονικόν, σ. 56_{16-19}. Πράγματι, σύμφωνα με τον ΕΜ. ΚΡΙΑΡΑ, Λεξικό τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημώδους γραμματείας, 1100-1669, τ. Η', Θεσσαλονίκη 1982, σ. 106, η λέξη *κατοῦνα*, προερχόμενη από την ιταλική λέξη *cantone* και την αντίστοιχη της μεσαιωνικής λατινικής *canto*, μπορεί να σημαίνει, κατά περίπτωση, ενδιαίτημα, δωμάτιο, σκηνή, οικισμός, κώμη, στρατόπεδο, αλλά και στρατιωτικός εξοπλισμός, εφόδια ή αποσκευές. Πάντως, στο εν λόγω έγγραφο της 30ής Αυγούστου 1423 οι *κατοῦνες* φαίνεται, μάλλον, να αντιστοιχούν σε ορισμένου μεγέθους πληθυσμιακές ομάδες, βλ. SATHAS, Documents, τ. I, αρ. 90, σ. 151_{1-4}: *...et etiam quidam Rossus Bua/ caput unius comitive Albanensium erat contentus venire ad servitium et obedientiam/ nostram cum quatuor chatunis dummodo sibi provideretur de aliis, cum quo posset/ ducere vitam suam...* Στην άποψη αυτή συγκλίνει ο DUCELLIER, ό.π., σ. 61, ο οποίος κάνει λόγο για αγροτικές-ποιμενικές κοινότητες των 50-100 και πλέον οικογενειών, υπαγόμενες στη διοικητική και δικαστική εξουσία ενός αρχηγού (*caput*).

57. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 93, σ. 154_{37}-155_{1}· THIRIET, Régestes, τ. II, αρ. 1906. Όπως ισχυρίστηκε ο πρέσβης του Centurione Β', ο οποίος και υπέβαλε το σχετικό αίτημα στη Βενετία, υπαίτιος για τη διοικητική υπαγωγή των τριών χωριών στο Grisi και στο Μανιατοχώρι ήταν ο αποστάτης βαρόνος Adamo de Melpignano, ο οποίος είχε σπεύσει να παραπληροφορήσει τους καστελλάνους της Μεθώνης και της Κορώνης ότι τα τρία χωριά ανήκαν στην περιφέρεια του Grisi και του Μανιατοχωρίου, για να μην υπάγεται πλέον το δικό του κάστρο (Molendini/Molini) στη δικαιοδοσία του πριγκιπάτου, βλ. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 93, σ. 154_{21-25}. Για το θέμα βλ. επίσης, BON, Morée, σ. 290· JACOBY, Féodalité, σ. 231-232.

58. SATHAS, ό.π., τ. III, αρ. 922, σ. 334-335 passim· THIRIET, ό.π., τ. II, αρ. 2094. Βλ. και παραπάνω, σ. 74-75 σημ. 53.

ριακά και άλλα ζητήματα, οι σχέσεις μεταξύ των δύο ηγετικών -μετά και την οριστική διάλυση του πριγκιπάτου της Αχαΐας, το 1430- δυνάμεων στην περιοχή της Μεσσηνίας, των Βενετών και των Βυζαντινών, είχαν αρχίσει να εξομαλύνονται μπροστά στον κοινό τουρκικό κίνδυνο. Νέα κρίση στις βενετο-βυζαντινές σχέσεις εκδηλώθηκε, εξαιτίας των επιδρομών βυζαντινών στρατευμάτων σε βάρος Βενετών υποτελών, αλλά και εδαφών, στη Ν. Μεσσηνία, μεταξύ των ετών 1445 και 1450[59], με ολέθρια αποτελέσματα για την εισοδηματική κατάσταση των βενετικών κτήσεων και τη δημογραφική εικόνα της αγροτικής υπαίθρου. Οι στρατιώτες του δεσπότη Θωμά Παλαιολόγου δεν περιορίστηκαν μόνον σε λεηλασίες και αρπαγές περιουσιών, αλλά προέβησαν, επιπλέον, και σε καταπατήσεις βενετικών εδαφών. Μεταξύ αυτών και τα χωριά Grisi και Μανιατοχώρι στη Ν. Μεσσηνία. Η άμυνα της μεσσηνιακής βενετικής ενδοχώρας βρισκόταν και πάλι σε κίνδυνο, μετά από δεκαετίες. Η Γαληνοτάτη, έντονα θορυβημένη από τις τελευταίες εξελίξεις, έσπευσε να αποστείλει τον Οκτώβριο του 1450 τον πρέσβη της Νικόλαο da Canale στην αυλή του Βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ' Παλαιολόγου, προκειμένου να διαμαρτυρηθεί για την απώλεια των δύο πολύ σημαντικών μεσσηνιακών οχυρών[60]. Δύο μήνες αργότερα, στις 20 Δεκεμβρίου 1450, ο Θωμάς Παλαιολόγος, επιχειρώντας να αμβλύνει τις εντυπώσεις, έγραφε στον Βενετό δόγη Φραγκίσκο Foscari ότι σκόπευε να του αποστείλει πρέσβη το ταχύτερο δυνατό, με σκοπό την επίτευξη συμφωνίας που θα ικανοποιούσε και τα δύο μέρη[61].

Οι διπλωματικές πιέσεις της Βενετίας προς τον Βυζαντινό αυτοκράτορα συνεχίστηκαν και την επόμενη χρονιά. Στις 9 Ιουλίου 1451 ο Lorenzo Moro, Βενετός απεσταλμένος στην αυλή του σουλτάνου Μωάμεθ Β'[62], διατάχθηκε να συναντηθεί με τον Βυζαντινό αυτοκράτορα. Ανάμεσα στα άλλα θέματα που θα συζητούσε με τον Κωνσταντίνο ΙΑ' ήταν και οι καταπατήσεις βενετικών εδαφών από τους αδελφούς του αυτοκράτορα, τους δεσπότες Θωμά και Δημήτριο, στη Μεσσηνία και στην περιοχή του Ναυπλίου αντιστοίχως. Ο Moro θα ζητούσε την προσωπική παρέμβαση του Κωνσταντίνου ΙΑ', προκειμένου να επιστραφούν στη Βενετία τα καταπατηθέντα βενετικά εδάφη, συμπεριλαμβανομένων, βεβαίως, των χωριών

59. THIRIET, Messénie, σ. 95-96.

60. IORGA, Notes, *Revue de l'Orient Latin* 8 (1900-1901) 70· THIRIET, Régestes, τ. III, αρ. 2840. Βλ. και ZAKYTHINOS, Despotat-Histoire, σ. 243.

61. THOMAS - PREDELLI, Diplomatarium, τ. II, αρ. 208, σ. 381.

62. Για την εκλογή του Lorenzo Moro στις 22 Ιουνίου 1451 ως απεσταλμένου της Βενετίας στην αυλή του Μωάμεθ Β', βλ. το σχετικό έγγραφο στο: THIRIET, ό.π., τ. III, αρ. 2857.

Grisi και Μανιατοχωρίου[63]. Στις 28 του ίδιου μήνα η Γαληνοτάτη απέστειλε έγγραφη διαμαρτυρία στον Θωμά Παλαιολόγο, ζητώντας του να επιστρέψει όσα βενετικά εδάφη είχε παρανόμως καταλάβει και να φροντίσει ώστε να δοθούν αποζημιώσεις για τις ζημιές που είχαν προκαλέσει οι επιδρομές των στρατιωτών του[64]. Τη σχετική επιστολή θα διαβίβαζε στον Βυζαντινό δεσπότη ειδικός απεσταλμένος του *regimen* της Μεθώνης. Αν ο Θωμάς συμφωνούσε να παραδώσει τα βενετικά εδάφη που είχε στην κατοχή του, οι αρχές της Μεθώνης θα ήταν υπεύθυνες για την υλοποίηση της συμφωνίας[65].

Ωστόσο, η Βενετία, παρ' όλα τα διπλωματικά διαβήματά της, αλλά και την υπόσχεση που είχε λάβει από τον Θωμά Παλαιολόγο ότι θα έπαιρνε πίσω τα εδάφη που της ανήκαν, δεν είχε ακόμη κατορθώσει να αποκαταστήσει την εξουσία της στα χωριά Grisi και Μανιατοχώρι. Έτσι, στις 22 Μαρτίου 1453, ενώ εντεινόταν η πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς, αποφάσισε να αποστείλει στον Βυζαντινό δεσπότη τον Βενετό πρέσβη στην αυλή του Παύλου Morosini, μεγάλου μαγίστρου των Ιωαννιτών Ιπποτών της Ρόδου, για να τον παρακαλέσει να εκπληρώσει άμεσα την υπόσχεσή του. Σε περίπτωση που ο Θωμάς καθυστερούσε και άλλο την αποκατάσταση των βενετικών εδαφών, σχεδιαζόταν η βίαιη ανακατάληψή τους από τον στόλο του γενικού καπετάνιου της θάλασσας Ιακώβου Loredan[66].

Στο μεταξύ, στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1453 οι Αλβανοί της Πελοποννήσου στασίασαν εναντίον της βυζαντινής εξουσίας, ανακηρύσσοντας δεσπότη τον Μανουήλ Καντακουζηνό[67]. Επωφελούμενη της συγκεκριμένης πολιτικής συγκυρίας, η Βενετία αποφάσισε στις αρχές του επόμενου μήνα να αποστείλει στον Μοριά δύο προνοητές, καθώς οι αποστάτες είχαν εκφράσει

---

63. Iorga, ό.π., σ. 78· Thiriet, Régestes, τ. III, αρ. 2863.
64. Sathas, Documents, τ. I, αρ. 141, σ. 212-213· Thiriet, ό.π., τ. III, αρ. 2867. Βλ. και Zakythinos, Despotat-Histoire, σ. 244· Thiriet, Messénie, σ. 96.
65. Sathas, ό.π., τ. I, αρ. 142, σ. 213· Thiriet, Régestes, τ. III, αρ. 2867. Για το θέμα βλ. επίσης, Zakythinos, ό.π., σ. 244.
66. Iorga, ό.π., σ. 96: *Et mittatur nobili viro ser Jacobo Lauredano, capitaneo nostro generali maris, quod in reditu suo ex Constantinopoli ire debeat cum tota armata nostra Mothonum et, si loca nostra nobis restituta non fuerint, debeat procurare de habendo illa per omnem modum possibilem*· Thiriet, ό.π., τ. III, αρ. 2915. Βλ. και Zakythinos, ό.π., σ. 244· Thiriet, Messénie, σ. 96. Η εντολή για βίαιη ανακατάληψη των βενετικών κτήσεων που είχαν καταπατηθεί από τον Θωμά Παλαιολόγο επαναλήφθηκε και στις 7 Μαΐου 1453 (Iorga, ό.π., σ. 97-98· Thiriet, Régestes, τ. III, αρ. 2922).
67. Με βάση τη μαρτυρία βενετικού εγγράφου (Sathas, ό.π., τ. I, αρ. 145, σ. 215_{7-9}), η εξέγερση ξεκίνησε λίγο πριν τις 4 Σεπτεμβρίου 1453. Ο Σφραντζης, Χρονικόν, σ. 142_{16-19} τοποθετεί την έναρξή της στο φθινόπωρο του ίδιου έτους. Βλ. επίσης, Zakythinos, ό.π., σ. 247-248.

την επιθυμία να υπαχθούν στη βενετική εξουσία[68]. Τελικώς, στις 17 Οκτωβρίου εξέλεξε ως πρέσβη και προνοητή της στην Πελοπόννησο τον Νικόλαο da Canale, εφιστώντας την προσοχή στις βενετικές αρχές της Μεθώνης να ενημερώσουν σχετικά και να εμψυχώσουν στον γενναίο αγώνα τους τους Αλβανούς[69].

Οι κινήσεις προσεταιρισμού των Αλβανών στασιαστών από τη Βενετία φαίνεται να αφύπνισαν τη βυζαντινή πλευρά. Για να καθησυχάσει τους Βυζαντινούς δεσπότες ως προς το θέμα, η Γαληνοτάτη, με επιστολή της προς τους καστελλάνους της Μεθώνης και της Κορώνης, όριζε στις 11 Δεκεμβρίου 1453 την αποστολή αντιπροσώπων, οι οποίοι θα διαβεβαίωναν πως δεν υπήρχε ποτέ εκ μέρους της η πρόθεση παροχής βοήθειας στους εξεγερθέντες Αλβανούς. Όμως, θα υπενθύμιζαν στους δύο αδελφούς ότι έπρεπε να επιστρέψουν στη Γαληνοτάτη τα εδάφη και τις περιουσίες που είχαν καταπατήσει[70]. Η στροφή της βενετικής πολιτικής προς την τήρηση ουδετερότητας απέναντι στην αλβανική εξέγερση υπαγορευόταν, επιπλέον, από την ενεργή ανάμιξη των Οθωμανών υπέρ των Βυζαντινών ηγεμόνων, καθώς την ίδια εποχή ο γιος του Tourakhan-bey, Omar, επικεφαλής στρατευμάτων, προσέτρεξε σε βοήθεια των δεσποτών[71].

Ο οθωμανικός κίνδυνος καθιστούσε απαραίτητη τη συνεννόηση και τη σύμπραξη των χριστιανικών δυνάμεων στην Πελοπόννησο για τη διατήρηση του ισχύοντος status quo, γεγονός που αντιλαμβανόταν τόσο η Βενετία όσο και ο Θωμάς Παλαιολόγος. Ο τελευταίος χρειαζόταν περισσότερο από ποτέ τη συμμαχία της Γαληνοτάτης, αφ' ενός μεν για να καταστείλει στο εσωτερικό την εξέγερση των Αλβανών και αφ' ετέρου για να αμυνθεί αποτελεσματικότερα απέναντι στους Οθωμανούς, οι οποίοι, έχοντας αλώσει την Κωνσταντινούπολη τον Μάιο του 1453, είχαν δώσει μικρή μόνον παράταση ζωής στο δεσποτάτο του Μυστρά. Η απόλυση του δημοσιευόμενου *αργυροβούλλου* από τον Βυζαντινό δεσπότη, τον Ιούλιο του 1454, πραγματοποιήθηκε μέσα σε αυτό ακριβώς το κλίμα της εσωτερικής πολιτικής αστάθειας και αβεβαιότητας, αλλά και της αναζήτησης ισχυρών συμμάχων στον αγώνα κατά των Οθωμανών.

---

68. SATHAS, Documents, τ. I, αρ. 145-146, σ. 215-216· THIRIET, Régestes, τ. III, αρ. 2944. Επίσης, βλ. ZAKYTHINOS, Despotat-Histoire, σ. 250.

69. SATHAS, ό.π., τ. I, αρ. 148, σ. 217. Για την αποστολή του Νικολάου da Canale στον Μοριά, βλ. και ZAKYTHINOS, ό.π., σ. 250-251.

70. THIRIET, ό.π., τ. III, αρ. 2949.

71. ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, Χρονικόν, σ. 144_{1-4}. Για την κάθοδο του Omar στον Μοριά, με σκοπό τη στρατιωτική ενίσχυση των Παλαιολόγων, βλ. ZAKYTHINOS, ό.π., σ. 248.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Κατά την έκδοση των παρακάτω εγγράφων χρησιμοποιούνται τα ακόλουθα κριτικά σημεία: Μέσα σε άγκιστρα { } περικλείονται λέξεις που έχει διαγράψει ο γραφέας, ενώ οι διπλές κεραίες || || χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν λέξεις που έχουν γραφεί στα διάστιχα ή στα περιθώρια. Επίσης, μέσα σε αμβλυγώνιες αγκύλες < > τοποθετούνται χαρακτήρες που έχουν παραλειφθεί από τον γραφέα, αλλά είναι απαραίτητοι για την αποκατάσταση της λέξης. Φυσικά, διορθώνεται σιωπηρά η στίξη και τίθενται κεφαλαία αρχικά, όπου χρειάζεται.

ΕΓΓΡΑΦΑ

1

1454, 2 Ιουλίου

Αντίγραφο του *αργυροβούλλου* του ποτέ Θωμά Παλαιολόγου, μεταφρασμένο στη βενετική διάλεκτο. Προέρχεται από το κατάστιχο της καγκελλαρίας της Μεθώνης.

A.S.V., *Avogaria di Comun*, Miscellanea Civil, busta 145, φάκ. 17, φ. 1r-v

Copia del argirovulo de condam Thomà despoto translatado/[2] de grecho in latin, de verbo ad verbum, tratto dal catasticho/[3] de la cancellaria de Modon de la coperta zala da carta 144.

/[4]Cumzossia ché i anni passati el segui tra nui et el nostro signor et/[5] fradelo, el qual poi fo imperador {qual}||che|| la bona memoria et beato/[6] chir Constantino Paleologo siando in quella despoto et fo fatto/[7] certo cambio in li nostri luogi e nui desemo a lui certo luogo segondo/[8] la nostra convention et per quello et in luogo di quello nui recevessemo el luogo/[9] del principado. Dapoi le qual cose la illustrissima Signoria de Veniesia dimandava/[10] a nui etiam et mandone molte fiade per i casali i qual sono in quel luogo/[11] del principado in le parte de Modon et de Coron, reputando haver/[12] rason in li dicti casali. Nui veramente da l'altra parte, reputando/[13] haver rason in li dicti casali, statuissemo cum la nobile illustrissima Signoria che tute/[14] doi le parte

dovesseno mandar et star al iuditio per la cason de i dicti/[15] casali in le parte de Franza. El tempo veramente a nui non ha dato/[16] questo che habiamo possudo mandar alcun.

Ahora, per l'amititia de la/[17] illustrissima Signoria de Veniesia, a nui ha parso ben che dobiamo renuntiar el/[18] iuditio et che debiamo dar i dicti casali a l'egregii et nobel castellani/[19] de Coron et de Modon misser Alexandro Marcello et misser Thomà Michiel/[20] et a i suò' spectabili consieri misser Alvise da Ca' Taiapiera, misser Filippo Barbarigo,/[21] misser Carlo Contarini et misser Nicolò Mudazo. Et perché veramente nui con/[22] la gratia de Dio de presente intendemo andar a la illustrissima Signoria de Veniesia,/[23] ahora nui determenemo che, segondo parerà ben a la illustrissima Signoria de/[24] Veniesia de i dicti casali, cussì debia esser seguido da nui senza/[25] contradition.

Al presente adonque, per l'amor et affection la qual/[26] havemo et intendemo haver a la illustrissima Signoria, nui demo et concedemo/[27] **(φ. 1v)** i dicti casali a i soprascripti egregii nobeli castellani per nome de la illustrissima Signoria de/[28] Veniesia, et consegnemoli a i diti dal dì presente et in l'avignir cum i termeni/[29] et possession de quelli, segondo se contien per la scritura del beato mio/[30] fradelo despoto porfirogenito et per el privilegio del padre del nostro/[31] imperio misser Centurion Zacharia Assani, principo, et cum quelli modi/[32] et condition che lui dè i dicti casali a la Signoria de Veniesia et segondo lui/[33] dè, zoè cum i termeni et iurisdition de quelli. Et dal dì presente i possi/[34]edeno senza impazo i dicti caxali, perché el die seguir come de sopra se/[35] contien cum piena potentia et libertà, per tenor de le presente nostre/[36] litere de argirovulo a i dicti retori, che ad ogni suo piacer et voler/[37] possono i diti caxasali iurisdition, segondo i confini del dito/[38] privilegio del principo quondam Centurion, prender cum real la corporal/[39] possession le intrade et rendede de quelle. Et commandemo/[40] a tuti nostri subditi presenti et futuri che a questa consegnation alcun/[41] contrario né alcuna contradition non debiano per sì né per altri/[42] far per alcun modo.

Et in manifestation de questo et fermeza soa/[43] et testimonianza similiter fo fato el presente argirovulo et dado a i dicti/[44] egregii et honorabili castellani et consieri per nome de la illustrissima Signoria de Veniesia.

/[45] ||Adì 2|| del mese de luio, indicti ii in 6962, zoè 1454 indictio ii,

/[46] Die del mese de luio.

2

1454, 1 Δεκεμβρίου

Δημόσια προκήρυξη του καστελλάνου της Μεθώνης Αλεξάνδρου Marcello προς όλους τους κατόχους γης στην περιοχή του Grisi και του Μανιατοχωρίου να παρουσιάσουν τους τίτλους τους στο *rezimento* της Μεθώνης μέσα σε διάστημα 15 ημερών.

A.S.V., *Avogaria di Comun*, Miscellanea Civil, busta 145, φάκ. 17, φ. 2r-v

Copia trata de libro di ati de quondam magnifico misser Alexandro Marcello/[2] de verbo ad verbum:

/[3]MCCCCLIIII, die primo decembris fo publicada in luogo consueto per Nicola/[4] gastaldo a son de tronba:

/[5]Conzosia ché, siando sta' zà dal mese de zugno proximo passado relaxade et/[6] liberamente restituide al magnifico regimento de Modon per nome de la illustrissima Signoria/[7] per lo illustro signor despoto Thomà Paleologo i casali, luogi et possession/[8] per lu' tegnude, le qual' iera de rason et iurisdition del Griso et de Manticuor,/[9] segondo se contien in el privilegio del quondam illustro signor principo de Achaya/[10] fatto al spettabile et generoso misser Christofalo Marcello, in quel tempo honorabile castellan/[11] de Modon et cetera, et alcune persone siano, le qual de so' absoluta potentia/[12] sono andate a intrometer di ditti casali et iurisdition pretendando haver/[13] rason in quelle et, etiamdio, habiando tolte de le intrade di ditti luogi/[14] senza licentia et dechiaration alcuna del magnifico rezimento de Modon,/[15] la qual cossa non è debitamente né iuridicamente fatta,

pertanto,/[16] el magnifico misser lo castellan et i spettabili so' consieri fano publicamente prochiamar,/[17] commandando che alcuna persona, de che condition sesia, non debia per alcun/[18] modo inpazarse né tegnir di ditti casali, luogi, possession, villani et iurisdition/[19] relasade per el dito despoti senza licentia et expresso comandamento del/[20] dito magnifico rezimento, ma tuti quelli i qual pretendeno haver action et rason/[21] alcuna per sì o per altri in li diti casali, luogi, possession et in iurisdition per cadaun/[22] muodo, debiano comparer avanti el dito magnifico rezimento infra zorni 15/[23] proximi, che die vignir a dir et demostrar le rason che lor pretendeno haver.

/[24]A presso, tuti quelli i qual hano habuto et recevudo de le intrade di ditti luogi/[25] et pertinentie n<o>vamente relaxade debiano vignir infra el dito

termene/[26] a manifestar quello hano habudo, sotto pena de esser confiscado in Comun con el/[27] quarto de più, el qual serà dado al accusador et serà tegnudo de credenza. **(φ. 2v)**/[28] Quey veramente i qual non comparerano a demostrar la intromission/[29] di luogi per lor fatta et le rason che lor pretendeno in quelli, passado el dito/[30] termene, serano trati de quey luogi, casali et possession et confiscade/[31] in Comun.

SUMMARY

VENICE'S TERRITORIAL PURSUITS IN MESSENIA (FIRST HALF OF THE 15TH CENTURY). ON ACCOUNT OF AN UNPUBLISHED *ARGYROVULLON* OF THOMAS PALAEOLOGOS

The present paper deals with Venice's long and strenuous diplomatic efforts during the first half of the 15th century to extend its rule over the Messenian hinterland, by acquiring certain strongholds subject to the principality of Achaea, such as Navarino, Grisi, Maniatochori (Manticuor), Cosmina and Lachanada (Canada/La Cannata).

Special emphasis is put on the Venetian claim for two of them, Grisi and Maniatochori, in southern Messenia. Two, unpublished so far, documents, conserved in Venice's State Archives, namely a) a copy of an *argyrovullon* of the Greek despot of Morea Thomas Palaeologos, issued in July 1454 and b) another one of a public proclamation made by the Venetian castellan of Modon, Alexandro Marcello, later in the same year, cast new light on the exact time and the conditions, under which Venice succeeded in taking possession of the two above-mentioned Messenian places. According to the two documents, the Venetian occupation of Grisi and Maniatochori was officially established in 1426 by a *privilegio* of Centurione II Zaccaria and lasted until 1450, when the two villages were captured by Thomas Palaeologos. Eventually, in 1454 they were restored to Venice by the *argyrovullon* of the Greek despot.

KONSTANTINA D. PAPAKOSMA